

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

**BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ**

**“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VERGİ İNZİBATÇILIĞININ
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Həbiyeva Ülkər İlqar qızı

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2021-ci il**

“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VERGİ İNZİBATÇILIĞININ
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ” mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 - Maliyyə

İxtisaslaşma: Vergi və vergiqoyma

Qrup: 616

Magistrant:
Həbiyeva Ülkər İlqar qızı oğlu

_____ **imza**

Program rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Rzayev Zahid Hüseyn oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2021

Elm andı

Mən Həbiyeva Ülkər İlqar qızı and içirəm ki, “Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VERGİ İNZİBATÇILIĞININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Cəmiyyətin həyatında yaranan sosial-iqtisadi bütün münasibətlərin qanunvericiliyin tələbləri çərçivəsində tənzimlənməsində dövlətin əsas funksiyalarından olan nəzarətin mühüm rolu vardır. Dövlət idarəçiliyinin hər bir sahəsində nəzarət funksiyaları müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları vasitəsilə yerinə yetirilir. Azərbaycan iqtisadiyyatının vergi yığımları vasitəsilə tənzimlənmə sistemi, həmçinin vergi inzibətçiliğinin təkmilləşdirilməsində həyata keçirilən əsaslı tədbirlərin nailiyyətlə aparılması ölkə iqtisadiyyatının ilk şərti olaraq hazırda daha önəmli nəzər mərkəzindədir.

Tədqiqatın məqsədi: Azərbaycan Respublikasında vergi inzibətçiliğinin hazırkı vəziyyətini təhlil etmək, vergi inzibətçiliğinin səmərəli təşkili istiqamətində araşdırmalar aparmaq, vergi inzibətçiliği sistemində olan çatışmazlıqları araşdırmaq və onun həlli üçün optimal variantları müəyyənləşdirərək müvafiq təkliflər irəli sürmək

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Müqayisəli iqtisadi təhlil, müşahidə və balans iqtisadi-statistik və məntiqi araşdırma

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti məlumatlarından və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsindən, xarici mənbələr və dərsliklər və s.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin saytında bununla bağlı geniş məlumatlar toplusu olmadığından araşdırma işinin aparılmasında bəzi məhdudiyyətlər ortaya çıxmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: - Vergi inzibətçiliğinin təşkili məsələləri nəzəri-metodoloji cəhətdən tədqiq edilmiş;

- Azərbaycan Respublikasında vergi inzibətçiliğinin təşkilinin müasir vəziyyəti araşdırılmış;

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Vergi sisteminin modernləşdirilməsi sxemində, dövlətin vergi inzibətçiliği fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində və vergi inzibətçiliği sisteminin vergi daxilolmasının yüksəldilməsinə təsir gücünün müəyyən olunmasında

Açar sözlər: vergi inzibətçiliği, iqtisadiyyat, kommertiya

DIRECTIONS OF IMPROVING TAX ADMINISTRATION IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

SUMMARY

Relevance of the research: Control, which is one of the main functions of the state, plays an important role in regulating all socio-economic relations arising in the life of society within the requirements of the legislation. Control functions in each area of public administration are performed through the relevant central executive bodies.

The purpose of the study: to analyze the current state of tax administration in the Republic of Azerbaijan, to conduct research of effective organization of tax administration, to investigate shortcomings in the tax administration system.

Research methods used: Comparative economic analysis, observation and balance economic-statistical

Research database: from the data of the State Tax Service under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan and the Tax Code of the Republic of Azerbaijan, foreign sources and textbooks, etc.

Limitations of the research: Lack of extensive information on the website of the State Tax Service under the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, there are some restrictions in the conduct of the research.

Scientific novelty and practical results of the research:

-The issues of organization tax administration have been theoretically and methodologically studied

- The current state of the organization of tax administration in the Republic of Azerbaijan was investigated.

Areas where the results can be used: In the scheme of modernization of the tax system, in assessing the effectiveness of the state tax administration and in determining the impact of the tax administration system on increasing tax revenues.

Keywords: tax administration, economics, commerce

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR	Azərbaycan Respublikası
CRS	Ümumi Hesabat Standartı
DB	Dünya Bankı
MCAA	Çoxşaxəli Səlahiyyətli Təşkilat Razılaşması
Məs	Məsələn

M Ü N D Ə R İ C A T

	GİRİŞ.....	8
I FƏSİL	VERGİ İNZİBATÇILIĞININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI.....	12
1.1.	Vergi inzibatçılığının mahiyyəti və prinsipləri, onun maliyyə nəzarəti sistemində yeri.....	12
1.2.	Vergi inzibatçılığının formaları, növləri və üsulları.....	20
1.3.	Beynəlxalq təcrübədə vergi inzibatçılığının təşkili xüsusiyyətləri.....	26
II FƏSİL	AZƏRBAYCANDA VERGİ İNZİBATÇILIĞININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	30
2.1.	Vergi inzibatçılığının normativ-hüquqi bazası.....	30
2.2.	Vergi ödəyicilərinə xidmət, vergi ödəyicilərinin uçotu və qeydiyyatı sahəsində işlərin təşkilinin təhlili.....	36
2.3.	Kameral, səyyar vergi yoxlamalarının və operativ vergi nəzarətinin təşkili məsələləri.....	45
III FƏSİL.	AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VERGİ İNZİBATÇILIĞININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	54
3.1.	Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının strateji hədəfləri.	54
3.2.	Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollar.....	62
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	68
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	72
	Cədvəllərin siyahısı.....	75
	Şekillərin siyahısı.....	75
	Qrafiklərin siyahısı.....	75
	Sxemlərin siyahısı.....	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Cəmiyyətin həyatında yaranan sosial-iqtisadi bütün münasibətlərin qanunvericiliyin tələbləri çərçivəsində tənzimlənməsində dövlətin əsas funksiyalarından olan nəzarətin mühüm rolu vardır. Dövlət idarəçiliyinin hər bir sahəsində nəzarət funksiyaları müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları vasitəsilə yerinə yetirilir. AR-nın Vergi Məcəlləsinə görə, vergi inzibətçiliyi vergi ödəyicisinin və vergitutma obyektinin uçotuna, həmçinin vergi qanununa riayət edilməsinə vahid nəzarət mexanizmidir. Vergi Məcəlləsinə və AR-nın Prezidentinin 29 mart 2001 Fərmanı ilə təsdiq edilmiş AR-nın Vergilər Nazirliyi haqqında Əsasnaməyə əsasən, İN yanında Dövlət Vergi Xidməti AR-da həyata keçirilən vahid büdcə siyasəti daxilində ölkə vergi siyasətinin reallaşdırılmasını, dövlət büdcəsinə verginin və başqa ödəmələrin zamanında və bütöv toplanmasını təmin eləyən və bu sektorda dövlət nəzarətini reallaşdıran MIHO-nı olaraq müəyyən olunmuşdur. İN yanında Dövlət Vergi Xidməti öz tabeliyində olan vergi orqanları vasitəsilə vergi inzibətçiliyini vergi ödəyicisinin və vergitutma müəssisələrinin uçot olunmasını həyata keçirməklə, uçot və hesabat informasiyalarını monitorinq etməklə, vergi ödəyicisini və başqa şəxslərlə sorğu həyata keçirməklə, gəlir qazanmaqdan ötrü istifadə edilən əraziyə baxış keçirməklə və Vergi Məcəlləsiylə müəyyənləşdirilmiş başqa şəkildə aparırlar.

Vergi inzibətçiliyi mexanizminin formalaşdırılmasını nə şərtləndirdi? Sərbəst təsərrüfatçılıq iştirakçılarının meydana gəlməsi, qeyri-dövlət sahələrinin məşğuliyyətinin tərəqqi etməsi və bu sektorların idarə edilməsi təkcə maliyyə-vergi vasitələriylə nizamlana bilər. Bu iqtisadi metodda çalışan subyektlər öz əmlakının mühafizəsində, yatırımlarında və onların əlverişli istifadəsində maraqlı olurlar. Vergi inzibətçiliyində nəzərə alınmalı bu fakt başqa-başqa sektorlarda çalışan müəssisələrlə – sahibkarlarla ölkənin mənafeələrinin və maraqlarının, əsasən də vergi ödənişlərinin edilməsi məsələlərində üst-üstə düşməməsidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının vergi yığımları vasitəsilə tənzimlənmə sistemi, həmçinin vergi inzibətçiliyinin təkmilləşdirilməsində həyata keçirilən əsaslı tədbirlərin nailiyyətlə aparılması ölkə iqtisadiyyatının ilk şərti olaraq hazırda daha

önəmli nəzər mərkəzindədir. Bundan əlavə, ölkəmizin vergi orqanlarının modernləşməsinə dair Dövlət Proqramında diqqətdə tutulan islahatlar mexanizminin həyata keçirilməsi də sonlanmaq mərhələsindədir ki, dissertasiya işində vergi yoxlamalarının təşkilinin və keçirilməsinin səmərəliyinin artırılması istiqamətləri öz əksini tapmışdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Vergi siyasəti və vergitutmanın əlverişliliyinin artırılması, vergi inzibatçılığı sisteminin məqsədyönlü təşkili və təkmilləşdirilərək problemlərin həll edilməsi üçün rus və rusdilli müəllifləri, V.A.Kaşın, E.C.Çepilova, P.İ.Kamışanov, G. Kassel, X. Houtter, M. Obstfeld, JI. Ofiser eləcə də Azərbaycan iqtisadçı alimlərindən – Y.A.Kəlbəyev, , M.M.Sadiqov, Z.H.Rzayev və s. əsərlərindən istifadə edilmişdir. Bununla yanaşı, vergi inzibatçılığının öyrənilməsinə dair böyük elmi potensial ilə vergi inzibatçılığının ölkəmizin iqtisadiyyatının çağdaş zamanın əlamətlərindən önə çıxan çağırışlara və istəklərə münasib tərəqqi etməsinə və inkişafına, onun dövlətin iqtisadiyyatının makro-tənzimlənməsində rolunun yüksəldilməsinə aid nəzəri-metodoloji və təcrübəvi araşdırmalardan da istifadə edilmişdir

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Vergi mexanizminin, həmçinin vergi inzibatçılığının yerniləşmə prosedurunun intensivləşdirilməsi təkcə iqtisadi subyektdən vergi tutulma dərəcəsinin yüksəlməsi ilə deyil, həmçinin də vergi mexanizminin özünün idarə edilməsi səviyyəsiylə ölçülür.

Dissertasiya işinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının hazırkı vəziyyətini təhlil etmək, vergi inzibatçılığının səmərəli təşkili istiqamətində araşdırmalar aparmaq, vergi inzibatçılığı sistemində olan çatışmazlıqları araşdırmaq və onun həlli üçün optimal variantları müəyyənləşdirərək müvafiq təkliflər irəli sürməkdən ibarətdir. Tədqiqatda hədəflənmiş məqsədlərə münasib şəkildə, aşağıdakı vəzifələrin həlli diqqətdə tutulmuşdur:

- vergi inzibatçılığının forma və üsullarını, eləcə də, prinsiplərinin vergi inzibatçılığı sistemində tətbiqini müəyyənləşdirmək;

- vergi inzibatçılığının tətbiqi ilə ölkəmizdə vergi inzibatçılığı sxemlərinin vergi daxilolmasının yüksəldilməsinə təsir gücünü təhlil etmək və dəyərləndirmək;

- Azərbaycanda vergi inzibatçılığının səmərəliyinin artırılması istiqamətlərini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Azərbaycan Respublikasının vergi orqanlarının vergi ödəyiciləriylə birgə əlaqələri prosedurunda nəzərdən keçirilən vergi inzibatçılığы sistemi tədqiqatın obyektini, vergitutma prosesində iqtisadi subyektlər və vergi inzibatçılığы orqanları aralarında formalaşan birgə iqtisadi münasibətlər və bu sistem ilə bağlı aparılan tədbirlər toplusu və əhatə dairəsi isə işin predmetini təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işi yazılarkən bir sıra metodlardan istifadə olunmuşdur: müqayisəli iqtisadi təhlil, müşahidə və balans iqtisadi-statistik və məntiqi araşdırma metodu.

Tədqiqat zamanı dissertasiya işində istifadə edilən birinci metod müqayisəli iqtisadi təhlil metodudur ki, bu metod vasitəsilə əldə edilmiş informasiya bazası üzərindən düzgün müqayisələr aparılmış, yerinə yetirilmiş təhlillər ən doğru nəticəni almağa kömək etmişdir. Müqayisənin səmərəli aparılması üçün aralarında obyektiv ümumilik mövcud olan proseslər tədqiq edilmişdir.

Müşahidə və balans iqtisadi-statistik metodla iş mühitində - vergi inzibatçılığы zamanı araşdırılan obyekt heç bir təsirə məruz qalmır. İqtisadi-statistik məlumatlar buna şərait yaratmışdır. Əsaslı nəticə əldə etmək üçün müşahidə təkrarən aparıla bilər. Bu metodun istifadəsi – vergi yoxlamalarının təşkili zamanı birbaşa (vizual) və ya bilavasitə müşahidə (texniki avadanlığın – cihazların köməyi ilə) yolu ilə toplanmış faktlarda özünü göstərir.

Məntiqi araşdırma metodunun tətbiqi ilə iqtisadi hadisələrin törəməsi, inkişafı və dəyişməsi nəticəsində vergi sisteminin təşkili qaydaları və vergi inzibatçılığının həyata keçirilməsinin mövcud vəziyyəti aydınlaşdırılmışdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya işinin tədqiqində Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti

məlumatlarından və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsindən, xarici mənbələr və dərsliklərdən istifadə olunmuş, vergiqoyma və onun siyasəti, vergi idarəçiliyi və onun nəzarəti üzrə dövlət və xarici iqtisadçıların yazıları, ölkəmizin bu sektorun və inkişafı üzrə qəbul etdiyi Dövlət Proqramı və MM-in qəbul elədiyi qanunlar həmçinin VM-si, təlimat və başqa normativ aktlar təqdim edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Mövzu ilə bağlı tədqiqat aparmaq üçün nəzəri və metodiki informasiya bazasında bəzi çatışmazlıqlar var, kommersiya sirri olmasa da, bu məlumatların əlçatan olmaması ilə birlikdə, həmçinin Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin saytında bununla bağlı geniş məlumatlar toplusu olmadığından araşdırma işinin aparılmasında bəzi məhdudiyyətlər ortaya çıxmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat işinin elmi yenilikləri kimi aşağıdakıları sadalamaq olar:

- Vergi inzibatçılığının təşkili məsələləri nəzəri-metodoloji cəhətdən tədqiq edilmiş;
- Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının təşkilinin müasir vəziyyəti araşdırılmış;
- Vergi inzibatçılığı sahəsində aparılan islahatlar araşdırılmış;
- Vergi inzibatçılığının səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə bağlı müvafiq təkliflər irəli sürülmüşdür.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ölkəmizin vergi inzibatçılığı və vergi inzibatçılığının əlverişlilik göstəricisinin artırılmasında metodiki, nəzəri-metodoloji və təcrübəvi tövsiyyələr təklif etməkdədir

Dissertasiya işində alınan nəticələr vergi sisteminin modernləşdirilməsi sxemində, dövlətin vergi inzibatçılığı fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində və vergi inzibatçılığı sisteminin vergi daxilolmasının yüksəldilməsinə təsir gücünün müəyyən olunmasında tətbiq edilə bilər.

I FƏSİL. VERGİ İNZİBATÇILIĞININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Vergi inzibatçılığının mahiyyəti və prinsipləri, onun maliyyə nəzarəti sistemində yeri

Dövlətin maliyyə ehtiyatlarının formalaşdırılmasında əsas mənbə sayılan vergilər dövlətin yaranması, ordunun qurulması və dövlət aparatının saxlanması üçün insan sivilizasiyasının yarandığı dövrlərdən zəruri amil kimi çıxış edir. Vergilər müxtəlif formalarda tətbiq olunmaqla, ən optimal şəkildə həyata keçirilməsi üçün bu günə qədər hələ də formalaşmaqdadır.

Müasir vergi sistemi sosial-iqtisadi inkişaf perspektivlərini nəzərə alınmaqla beynəlxalq standartlara cavab verməlidir. Vergi sistemi büdcə gəlirlərinin vaxtında tam şəkildə yığılmasını təmin etməli, gəlirlərin formalaşması və eləcə də, ayrı-ayrı sektorlarda istehsalın tənzimlənməsi üçün şərait yaratmalıdır.

Vergi sisteminin fəaliyyətinin effektivliyi bu sistemin necə idarə edilməsi və keyfiyyəti ilə əhəmiyyətli dərəcədə asılılıq təşkil edir. Dövlətin fəaliyyəti də vergi sisteminin idarə edilməsinə müvafiq olaraq inkişaf mərhələsində vergi sisteminin xarakteri və vəzifələri ilə müəyyən edilir. Müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda vergi sisteminin idarə edilməsi anlayışının dəqiq tərifinə rast gəlinməsə də, praktiki olaraq vergi inzibatçılığı anlayışı ilə əvəz olunmuşdur. Lakin idarəetmə anlayışının məzmununa görə vergi inzibatçılığı vergi sisteminin idarə edilməsində məhdud hissəni əhatə edir.

Vergi inzibatçılığı vergi sisteminin idarə edilməsinin bir hissəsi olub, fəaliyyətlərin düzgün və qanunauyğun olub-olmaması məsələlərinə nəzarəti təşkil edir. Onun fəaliyyət məzmununu vergi sisteminin idarə olunmasında səlahiyyətli dövlət orqanı olan Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin fəaliyyəti təşkil edir.

Vergi inzibatçılığı anlayışı geniş mənada dövlətin vergi sisteminin bir çox fəaliyyət və tənzimləmə istiqamətlərini özündə birləşdirir:

- hakimiyyət orqanlarının hüquqları;

- vergi ödəyicilərinin hüquq və vəzifələri və vergi orqanlarının səlahiyyətləri;
- vergi inzibatçılığı prosedurları;
- vergi qanun pozuntularına görə məsuliyyət;
- vergi orqanlarının hərəkət və qərarlarına şikayət prosedurları;
- vergi dərəcələrinin müəyyən edilməsi;
- ayrı-ayrı vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydaları və qanunvericilikdə istifadə olunan digər əsas anlayışlar.

Vergi inzibatçılığının əsas elementləri aşağıdakılardır:

- vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi qanunvericiliyinə əməl olunmasına nəzarətin təşkili;
- vergi orqanları tərəfindən vergi qanunvericiliyinin reallaşdırılmasına və icrasına olan nəzarət;
- nəzarət fəaliyyətinin təşkilati, analitik və metodiki təminatı.

Vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi qanunvericiliyinə əməl olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi vergi inzibatçılığının mərkəzi elementidir. Vergi inzibatçılığı həm də vergi əlaqələrinin qanuni olmasının xüsusi vasitələrlə hüquqi aspektdən təmin edilməsidir (Анашкин А.К., Измайлов А.Т., 2016, s.55).

Vergi orqanları tərəfindən vergi qanunvericiliyinin reallaşdırılmasına və yerinə yetirilməsinə nəzarətin təşkili vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasındakı vergi mübahisələrinin məhkəməyə qədərki həlli forması şəklində sistem daxili nəzarəti özündə cəmləşdirir.

Nəzarət fəaliyyətinin təşkilati, analitik və metodiki təminatı formaları kimi aşağıdakı fəaliyyətlər çıxış edir:

- müxtəlif səviyyəli vergi orqanlarının strukturunun və funksional vəzifələrinin müəyyən olunması;
- vergi ödəyiciləri tərəfindən təqdim edilən vergi hesabatlarının məzmununun və formalarının işlənilib hazırlanması;
- vergi ödəyicilərinin vergi hesabatlarını təqdim etməsi, emalı və vergi orqanları tərəfindən yoxlanışın yerinə yetirilməsi prosedurları;
- vergi ödənişlərinin tənzimlənməsi (vergi ödənişlərinin müddətlərinin

- dəyişdirilməsi) və maliyyə sanksiyalarının tətbiqi qaydaları;
- vergi ödənişlərinin planlaşdırılması və proqnozlaşdırılması.

Vergi inzibatçılığının anlayışına bir sıra tərəfdən - iqtisadiyyatın ölkə idarəçiliyinin bir funksiyası, komponenti olaraq vergi əlaqələrinin anlamından öne çıxan vergi qanununun icra edilməsi üzrə səlahiyyəti olan dövlət orqanları, bələdiyyə və başqa səlahiyyəti olan qurumlar və vəzifəli şəxslərin təşəbbüsü ilə gerçəkləşən xüsusi məşğuliyyət olaraq nəzər yetirmək olar (Безруков Г.Г., 2003, s.12).

İdarəetmə prosesinin tərkib hissəsi olaraq həyata keçirilən vergi inzibatçılığı, onunla yalnızca ümumi xüsusiyyətlərə görə kəşmişir, eləcə də özünəməxsus fərqli cəhətlərə də malikdir. İnzibatçılığın özünəməxsusluğu ondadır ki, birincisi, bu, formaca həyata keçirilən idarəetmədir, yəni ilk növbədə vergi orqanlarının timsalında vergi ödəyiciləri ilə vergi administrasiyaları arasındakı münasibətlər sisteminin idarə edilməsidir. Bu həmin münasibətlərin qanunla müəyyən olunan vergi münasibətlərinin konkret texnologiyasını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət tədbirlərini, vergi orqanlarının səlahiyyətlərini reqlamentləşdirən norma və qaydaların məcmusunda öz əksini tapan xarici formalarına əməl etməklə idarəetməni əks etdirir.

Fəlsəfədəki forma və məzmunun vahidliyi anlamından çıxış edərək vergi inzibatçılığı formaca həyata keçirilən idarəetmə olmaqla, vergi münasibətlərinin məzmununa fəal təsir göstərir. Vergi qanunvericiliyinə əməl olunmasına təsir edərək vergi inzibatçılığı mövcud vergi sisteminin qiymətləndirilməsində və onun təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Dövlət vergi orqanlarından geniş həcmli informasiyalar alır ki, bunların da təhlili həyata keçirilən vergi siyasətinin effektivliyi barədə nəticə çıxarmağa imkan verir.

Vergi inzibatçılığının ikinci özünəməxsus xüsusiyyəti ondadır ki, bu bürokratiya ilə həyata keçirilən idarəetmədir. Bürokratiya nəzəriyyəsinin işlənməsində M.Veber, L.Qulik, E.Dauns, R.Kouz, M.Krozye, Q.Saymon, A.Fayol, K.Perrou və başqa müəlliflərin böyük rolu olmuşdur. Bürokratikleşdirmə və bürokratiya nəzəriyyəsinə nisbətən daha əhəmiyyətli tövhəni Maks Veber

vermişdir. Belə ki, menecment sahəsindəki mütəxəssislərin fikrinə görə onun bürokratiya anlamı öz əhəmiyyətini bu gün də qorumaqdadır.

M.Veber “bürokratiya” terminini rasionallıq-hüquqi hakimiyyətin xalis təşkilati formaların xarakteristikası üçün istifadə etmişdir və bu M.Veberdə bürokratiya rasionallıq (səmərəlilik) paradigmasıdır. Veberin formal rasionallaşdırma konsepsiyasında bürokratiya idarəetmənin rasionallaşdırılması prosesinin əsas nəticələrindən və eyni zamanda, zəruri şərtlərdən biri hesab olunur. Bürokratiyanın mənası onun qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün səmərəli vasitə olması nöqtəyi-nəzərindən təşkilatın rasionallıq forması kimi şərh olunur.

Nəhayət, idarəetmənin tərkib hissəsi kimi vergi inzibətçiliğinin üçüncü özünəməxsus xüsusiyyəti – onun həyata keçirilməsi zamanı nəzarət funksiyasının idarəetmənin digər funksiyalarına nisbətən üstün mövqedə yer almasıdır. Bürokratiyanın M.Veber modelinə uyğun olaraq ideal bürokratiya tipi özündə qayda və təlimatlardan ibarət ətraflı şəkildə ifadə olunmuş formal nəzarəti də birləşdirir. Təşkilati forma kimi bürokratiya menecmentin klassikləri tərəfindən nəzarət edənlər ilə nəzarət olunanlar arasındakı hakimiyyət münasibətlərinin bir hissəsi hesab olunur.

Y.Porollo vergi inzibətçiliğinin anlamını altdakı şəkildə şərh etmişdir (A.Y. Альбеков, Н.Г.Кузнецов, Е.В.Поролло и др., 2014, s.170):

- idarəçilik orqanlarının məşğuliyyətinin müxtəlifliyi olması (bu məşğuliyyətin funksiyası və metodları və növləri);
- vergi mühitində qanuna əməl olunmasının monitorinqi;
- nəzarət tədbirinin ümumi forması (idarəçilik orqanlarının təşəbbüsü ilə qəbul olunan üsul və qayda);
- ayrıca təşkilati-hüquqi sxemi;
- vergi idarəçiliyinin komponenti;
- idarəçilik prosedurunun fazası;
- idarə olunan obyekt ilə tərs münasibət forması;
- idarə olunma obyektinin məşğuliyyəti üzərində nəzarət mexanizmi.

Maliyyə sisteminin stabilləşdirilməsində, büdcənin davamlı və ardıcıl olaraq gəlir vəsaitləri ilə təmin olunmasında, fiziki və hüquqi şəxslərin dövlət və dövlət orqanları qarşısındakı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsində vergi intizamında gözlənilməsi tələb olunan qayda-qanunlar dövlətin maliyyə nəzarətinin bir başqa yeni istiqaməti kimi vergi inzibatçılığı prosesinin ortaya çıxmasını zəruri edir.

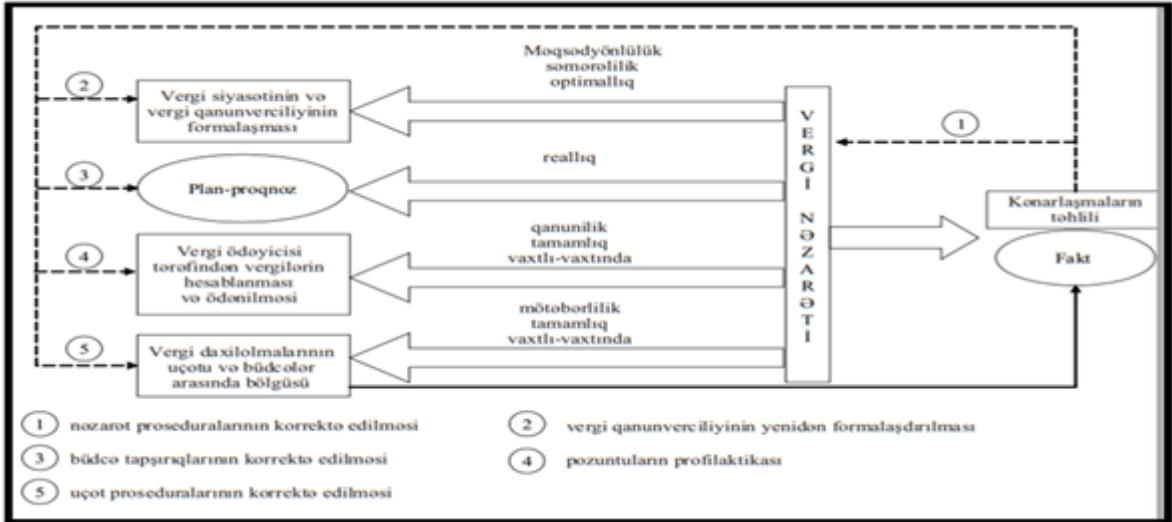
Vergi inzibatçılığının mahiyyətinə iqtisadi ədəbiyyatlarda adətən 2 mövqedən baxılır:

- 1) Dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın idarə edilməsinin funksiya və ya elementi kimi;
- 2) Vergi qanunvericiliyinin yerinə yetirilməsi üzrə xüsusi fəaliyyət forması kimi.

Vergi yoxlanışında subyekt və obyektlər arasında olan qarşılıqlı əlaqə həm birbaşa, həm də əks təsirə malikdir. Birbaşa əlaqə nəzarət nəticələrinin təsiri ilə bağlı olur və bu əlaqənin xüsusiyyətləri fəal şəkildə inzibati vergi auditində istifadə edilir, əks əlaqə isə vergi yoxlanışının keyfiyyətini müəyyənləşdirir və obyektə olan təsirin səviyyəsini təsvir edir. Bu əlaqə nəzarət obyektinin fəaliyyətinin optimallaşdırılması və nəzarət subyektlərinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün lazımi qərarların işlənilməsinə təmin edir (Şəkil 1).

Vergi inzibatçılığının mahiyyəti yalnız vergi qanunvericiliyinə əməl edilməsi, ayrı-ayrı müəssisələr üçün uyğun vergilərin hesablanması və vaxtında ödənilməsinin yoxlanılması ilə məhdudlaşdırılmağa əsas vermir, əks təqdirdə, vergi orqanlarının fəaliyyətinin vacibliyi və vergi inzibatçılığının iqtisadi təsir imkanları minimuma endirilərək passiv müşahidəçi rolunu daşıyır. Beləliklə, vergi inzibatçılığı prosesi təsərrüfat maliyyə fəaliyyətinin kəmiyyət göstəriciləri ilə yanaşı, bu fəaliyyətin qanunauyğun, məqsədyönlü və keyfiyyətli olmasını və həmçinin vergi potensialının artırılmasının əsas dayaq nöqtəsi kimi çıxış edərək tədiyyəçinin maliyyə vəziyyətini əhatə edir.

Şəkil 1. Vergi inzibatçılığının əks əlaqə mexanizmi

Mənbə: <http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pew%20ehazirligi/1.1.1.pdf>

Vergi inzibatçılığı vergi tədiyyəçilərinin və vergitutma obyektlərinin uçota alınması, vergi yoxlamalarının keçirilməsi, vergi tədiyyəçilərinin sorğu edilməsi, uçot və hesabat məlumatlarının təhlil edilməsi, vergitutma obyektlərinin və gəlir əldə etmək üçün istifadə olunan obyektlərin müəyyən edilib aşkarlanması və buradan əlaqəli məlumatların alınması məqsədilə, istehsal sahə və ərazilərində yoxlanışların təşkil olunması prosedurlarını əhatə etməklə birlikdə, Məcəlləylə müəyyənləşdirilmiş başqa nümunələrdə vergi qurumlarının vəzifəli şəxslərinin təşəbbüsü ilə gerçəkləşdirilir. Bu cür yoxlanışlar zamanı vergi orqanlarının vəzifəli şəxsləri həmin müəssisələrdən izahatlar, arayışlar və tədiyyəçinin təsərrüfat fəaliyyətinə aid olan, eləcə də, vergilərin düzgün hesablanmasını təmin etmək üçün lazımlı digər məlumatlar da əldə edə bilər.

Müəssisələrin, təşkilat və idarələrin, vətəndaşların icbari xarakterə malik vergiləri və digər icbari ödənişlərin hesablanması və ödənilməsi ilə əlaqəli sənədləri vergi orqanlarına təqdim etməməsi və ya bundan imtina etməsi hallarında onların banklarda və digər maliyyə-kredit idarələrindəki hesablaşma və digər maliyyə əməliyyatları xüsusi tapşırıq əsasında vergi orqanının rəhbəri və ya onun müavini tərəfindən dayandırıla bilər.

Beləliklə, aydın olur ki, vergi inzibatçılığı vergi ödəyiciləri və vergitutma obyektlərinin uçotuna, həmçinin vergi qanunvericiliyinə riayət olunmasına

yönəldilmiş vahid nəzarət sistemi kimi fəaliyyət göstərərək vergilərin tam şəkildə və vaxtında yığılmasını təmin etmək ilə vergi orqanları tərəfindən yerinə yetirilən fəaliyyətləri özündə cəmləşdirir.

Vergi inzibatçılığının əsas məqsədi dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etməkdir və Azərbaycan Respublikasının vergi sistemində təşkil olunan islahatların əsas istiqamətlərindən biri də vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər sayılır və onlar öz əksini Vergi Məcəlləsində tapır.

Vergi orqanları vasitəsilə həyata keçirilən vergi inzibatçılığı prosedurlarının yerinə yetirilməsinə uyğun olaraq aşağıdakı əsas prinsipləri mövcuddur:

✓ vergi ödəyiciləri və vergi orqanları arasındakı qarşılıqlı münasibət qaydalarının təyin edilməsi və bu qaydalara riayət olunmasını əks etdirən vergi etikası prinsipi;

✓ vergi ödəyiciləri və vergi orqanlarının hüquqlarının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı bərabərlik prinsipi;

✓ vergi intizamının saxlanılması məqsədi ilə müxtəlif qanun pozuntusu hallarına tətbiq edilən sanksiyaların uyğunluğu ilə əlaqədar uyğunluq prinsipi;

✓ vergi orqanları daxilində funksiyaların dəqiq bölgüsünün və onların həyata keçirilmə üsullarının vergi ödəyiciləri tərəfindən aydın başa düşülməsi baxımından sadəlik və şəffaflıq prinsipi.

Vergi inzibatçılığı çərçivəsində idarəetmə sisteminin formalaşması amillərinə diqqətin yetirilməsi və onun əsas xüsusiyyətlərinin dərk edilməsi də idarəetmə sisteminin qurulması prinsiplərində öz əksini tapır. Bu prinsiplərə aşağıdakıları daxil etmək olar:

✓ məqsədlərin, funksiyaların, öhdəlik və səlahiyyətlərin əlaqəliliyi və uyğunluğu prinsipi;

✓ əmək tutumluluğunun və fəaliyyətin həcminə görə idarəetmə sistemindəki həlqələrin mütənasibliyi prinsipi. Bu da öz növbəsində işin ritmikliyini təyin edən bərabər yüklənməni, sosial-psixoloji iqlimi, fəaliyyət intizamını, həlqələr arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin rasionallığını şərtləndirir;

- ✓ idarəetmə sistemində iyerarxik rasionallıq prinsipi. Bu müəyyən olunmuş və əsaslandırılmış təbəçilik normalarının qorunmasını əhatə edir;
- ✓ heyətin müəyyən səviyyəsinə idarəetmə sisteminin yönləndirilməsi prinsipi;
- ✓ əks əlaqənin mövcudluğunu nəzərə alan nəzarətin effektivliyi prinsipi;
- ✓ idarəetmə sisteminin dəyişən iş mühitinə uyğunlaşdırılması prinsipi;
- ✓ idarəetmə sisteminin idarəetmə prosedurlarına və mexanizminə uyğunluğu prinsipi;
- ✓ idarəetmə sisteminin idarəetmə prosedurlarını lazımi və operativ təşkil edən və müvafiq qərarların vaxtında qəbul edilməsini təmin edən idarəetmə proseslərinə və mexanizmlərinə uyğunluğu prinsipi.

Vergi inzibatçılığı müvafiq xərclərin minimallaşdırılması ilə maksimal dərəcədə mümkün olan vergi yığımlarını təşkil etməlidir. Buna səmərəli və effektiv vergi inzibatçılığını formalaşdırmaqla nail olmaq mümkündür. Belə ki, vergi inzibatçılığı bir çox mənada vergi prosesinin səmərələşdirilməsinə doğru yönəldilmiş və atılmış addım və fəaliyyətlərin məcmusudur.

Vergi inzibatçılığı vergi sisteminin qurulmasının elə bir prinsipinin reallaşdırılmasına əsaslanmalıdır ki, bu zaman vergilərin tutulması və vergi inzibatçılığı üzrə xərclərin minimum olması ilə büdcəyə vergi daxilolmalarının təmin olunma səviyyəsinin maksimum olması baş tutsun. Bu isə effektivlik prinsipinə uyğun gəlir. Vergi inzibatçılığının səmərəlilik göstəricilərindən biri də vergilərin yığılması və vergi qanunvericiliyinin gözlənilməsinə nəzarət üzrə inzibati məsrəflərin minimuma endirilməsidir (Сурлобов А.Е 2015).

Vergi inzibatçılığının mahiyyətinə dair məsələlərin nəzəri-metodoloji öyrənilməsinin yekunu kimi, bu anlayışın məzmunu onun aşağıdakı izahı ilə açıqlanır: vergi inzibatçılığı rasionallıq-hüquqi hakimiyyətin təşkilati forması kimi bürokratiya tərəfindən həyata keçirilən vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasındakı münasibətlərin təşkili sisteminin idarə edilməsi fəaliyyətidir.

1.2. Vergi inzibatçılığının formaları, növləri və üsulları

Sahibkarlar vəsait və əmlaklarının qorunmasında, eləcə də, onlardan səmərəli istifadənin həyata keçirilməsində maraqlı tərəflərdir. Bununla yanaşı, dövlət və ayrı-ayrı müəssisələrin mənafeleəri, xüsusilə də, vergi ödənişlərinin yerinə yetirilməsi zamanı üst-üstə düşməyə bilər. Bu tipli ziddiyyətlərin aradan qaldırılması vergi inzibatçılığının müvafiq metodlarında nə dərəcədə səmərəli istifadə edilməsi ilə sıx bağlıdır. İqtisadi ədəbiyyatlarda vergi inzibatçılığının bir qayda olaraq aşağıdakı metodları fərqləndirilir (Ə.N.Həsənov və başqaları. Vergi inzibatçılığı Bakı 2017):

- vergi planlaşdırması;
- vergi tənzimlənməsi;
- vergi nəzarəti;

Bu metodların reallaşdırılması formaları aşağıdakılardır:

- taktiki və strateji planlaşdırma;
- vergi tənzimləməsi sistemi;
- vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı və uçotu və s. daxildir.

Təşkilati strukturun yaradılmasındakı əsas məqsəd ixtisaslaşma, diversifikasiya və vergi orqanları işinin təmərküzləşmə səviyyəsi, vergi strukturlarında idarəçiliyin mərkəzləşdirilməsi və struktur orqanları işinin təşkili edilmə səviyyəsi üzrə müəyyən edilməsi kimi məsələlər ilə əlaqədardır.

Təşkilati funksiya mahiyyəti etibarilə özünü vergi inzibatçılığında tətbiq olunan texnologiyalarda da tapır. Vergi inzibatçılığının texnoloji cəhətdən təşkilinin yeni prinsipi şərait yaradır ki, yeni müasir informasiya texnologiyalarından istifadə, kütləvi sürətdə kompüterlərin iş prosesinə tətbiq edilməsi və telekommunikasiya şəbəkəsinin yaradılması kimi prosedurlar asanlaşsın, bu da özünü həlledici şəkildə vergi ödəyicilərinin uçota alınmasında, Dövlət reyestri göstəriciləri bazasının yaradılmasında, həmçinin büdcəyə daxilolmaların və s. icra edilməsi üzrə vergi inzibatçılığının yeni prosedur formalarının təşkilində göstərir.

Cədvəl 1: Vergi inzibatçılığının metod və formaları

Vergi inzibatçılığının metodları	Vergi inzibatçılığının formaları
Vergi planlaşdırması	<i>1. Taktiki</i>
	- ərazinin vergi potensialının qiymətləndirilməsi
	- vergilər üzrə büdcənin təsdiqi
	- nəzarət tapşırıqlarının işlənməsi
	- dərəcə və güzəştlərin pay bölgüsünün müəyyən edilməsi
Vergi tənzimlənməsi	<i>2. Strateji</i>
	<i>3. Vergi stimullaşdırması sistemi</i>
	<i>3.1. Vergi ödənişlərinin müddətinin dəyişilməsi</i>
	- vergi dərəcələrinin optimallaşdırılması
	- vergi güzəştləri sistemi
	- avans ödəmələrinin ləğvi
	- vergi öhdəliklərinin azaldılması
	- vergi dərəcələrinin ölçüsünün azaldılması
	<i>3.2. Vergi və ya investisiya vergi kreditinin təqdim edilməsi</i>
	<i>4. Sanksiyalar sistemi</i>
	- maliyyə
	- inzibati
	- cinayət
Vergi nəzarəti	<i>5. Nəzarət sistemi</i>
	- vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı və uçotu
	- hesabatların qəbulu və işlənməsi
	- hesablanmış məbləğin və vergi daxilolmalarının uçotu
	- ödəmələrin vaxtında qəbul olunmasına nəzarət
	- vergi yoxlamaları
	- yoxlama materiallarının reallaşdırılması
- yoxlama materiallarının reallaşdırılmasına və hesablanmış sanksiyaların ödənilməsinə nəzarət	

Mənbə: [http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pew ehazirligi/1.1.1.pdf](http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pew%20ehazirligi/1.1.1.pdf)

Nəzarətin müasir səmərəli modeli D.Ritser tərəfindən işlənilmişdir. Bu model insansız – insan olmadan istifadə edilən texnologiyaya və texnoloji proseslərə nəzarəti təşkil edir (Control through Nonhuman Technologies). Vergi inzibatçılığının modernləşdirilməsi postindustrial cəmiyyətə məxsusdur və burada texniki ixtisasçılar qrupu əsas professional qrupuna çevrilirlər və “yeni iqtisadiyyat”ın yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsindəki, yəni vergi uçotunun və hesabatının vergi orqanları daxilində sənəd dövriyyəsinin elektron vasitəsilə həyata keçirilməsi ilə “ünsiyyət” sahəsindəki xüsusi rolunu vurğulayır.

Dövlət bu zaman demokratik prinsipləri qorumaqla və xidmət spektrini dəyişdirməklə qərarların verilməsini rəqəmsal texnologiyalar şəraitində yerinə

yetirilməlidir. İlk növbədə, fiskal proseslərin mürəkkəbliyi ilə əlaqədar olaraq vergi orqanlarından ustalıq və mobillik tələb edilir. İqtisadi nəzəriyyədə ideal vergi sisteminə tətbiq edilə bilən qızıl tələblər mövcuddur (ustalıq, şəffaflıq, neytrallıq, inzibati sadəlik və s.). İnformasiya texnologiyalarının da bu prosedurlardakı rolu öz növbəsində vergi ödəyicilərinin vergi orqanları ilə transaksion xərclərin azaldılması yolu ilə ünsiyyətinə daha tez nail olmağa, sonuncunun işinin səmərəliyinin yüksəldilməsinə və bununla da bürokratik aparatın sayının azalmasına imkan verir.

İkincisi, internetdən istifadə edə bilən şəxslərin sayı artmaqdadır ki, bu şəxslər dövlət orqanları ilə elektron ünsiyyət qura bilir və internet vasitəsilə yuxarıda sadalanan prosedurlarda rahatlıqla iştirak edə bilirlər. Belə bir durumda vergi orqanları da həmin şəxslərə geniş ölçüdə xidmət göstərə bilir, onların diversifikasiya formasında təqdimini təşkil edə bilirlər.

Üçüncüsü, qloballaşma prosesinin güclənməsinin gətirdiyi təsirlərdir ki, son zamanlar baş verən texnoloji meyllərə dövlətin reaksiya verməsinə gətirib çıxarmışdır. Qlobal informasiya iqtisadiyyatı, eləcə də, dövlət vergi orqanlarının da konsepsiyasının dəyişməsində, göstərilən xidmət səviyyəsinin yüksəlməsində özünü göstərir (Бакаев Г.Э., Лефтеров Н.К., Константинов С.И., 2013).

Onun forması nəzarət məşğuliyyətinin təşkil edilməsi üsuludur və onu vergi orqanlarının təşəbbüsü ilə gerçəkləşdirilən altdakı ümumi tədbirlər sayılır:

- vergi ödəyicisinin və vergitutma müəssisəsinin uçotunun həyata keçirilməsi;
- uçot və hesabat informasiyasının monitorinqi;
- vergi ödəyicisi və başqa insanlar arasında sorğunun həyata keçirilməsi;
- gəlir qazanmaqdan ötrü istifadə edilən binalara baxış aparılması və qanun ilə müəyyənləşdirilmiş başqa formalar.

Bəlli olduğu kimi, bu siyahı açıq formadadır. Bu formalara altdakıları da daxil eləmək olar:

- böyük vergi ödəyicisinin və spesifik vergi mexanizmlə obyektlərinin mərkəzləşdirilmiş şəkildə uçota götürülməsi;

➤ vergi ödəyicisinin aid olduğu binasında yaxud anbarında nəzarət postunun, ölçmə alətlərinin, stikerlərin yaradılması və başqa islahatların həyata keçirilməsi, məsələn aksizli məhsullar üstündə nəzarətin reallaşdırılması və s.

Hansısa başqa bir şəkildə vergi inzibatçılığının istifadəsi vergi ödəyicisinin hüququnun taptalanmasına, münasib orqanların fəaliyyətlərinin qanunsuz olaraq qəbul olunmasına, eləcə də normativ aktın müəyyən müddələrinin dəyişdirilməsinə səbəb ola bilər.

Vergi inzibatçılığının həyata keçirilməsinin gedişatında dövlət orqanları vergi inzibatçılığı funksiyalarını həyata keçirməyə imkan verən müxtəlif vergi inzibatçılığı metodlarından istifadə edirlər. Vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında qarşılıqlı əlaqə üsulları yetərli dərəcədə müxtəlif ola bilər, lakin ümumiləşdirilmiş şəkildə üç əsas növü qeyd etmək olar:

- stimullaşma;
- tənzimləmə;
- məcburetmə

Stimullaşdırma metodları vergi ödəyicisinin vergi öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün qanuni fəaliyyətini təmin edir və stimullaşdırır: vergi güzəştləri, vergi ödəmələrinin ödəniş vaxtında dəyişikliklər, təminat müqavilələri, əmlak girovları, vergi endirimləri və s. Tənzimləmə metodları çərçivəsində vergi ödəyicilərinin vergi uçotu aparılır, səyyar və kameral vergi yoxlamaları həyata keçirilir və s. Bu metodlar vergi ödəyicisinin qanunsuz fəaliyyətinin qarşısının alınmasına və xəbərdarlığa yönəlib. İnzibati məcburetmə üsulları müstəsna olaraq vergi və rüsumlar haqqında qanunvericiliyi pozan vergi ödəyicilərinə tətbiq olunur. Bu metodlara aşağıdakılar daxildir:

- cərimələr;
- peniyalar;
- vergi ödəyicisinin əmlakına həbs qoyulması;
- maliyyə sanksiyalarının tətbiq edilməsi;
- hesablarındakı əməliyyatların dayandırılması və s.

AR-nın vergi potensialından yüksək dərəcədə faydalanmaq üçün vergi idarələrinin əsas vəzifəsi ancaq vergi qanunvericiliyinə riayət olunmasına nəzarətdən ibarət deyil, o cümlədən, inzibatçılıq funksiyalarını səmərəli icra etməkdən ibarətdir.

Vergi inzibatçılığı 2 cür təşkil edilə bilər: **funksional prinsiplər** üzrə, ya da **ixtisaslaşma prinsipi üzrə**.

Vergi orqanlarının işinin funksional tip üzrə təşkili tənzimləmə funksiyalarından (milli səviyyədə fəaliyyət göstəririlər) və əməliyyat funksiyalarından (bu funksiyalar vergi ödəyiciləri ilə əlaqəlidir) ibarətdir. Vergi orqanları sistemində müxtəlif vergi problemləri ilə məşğul olan xüsusi şöbələr vardır.

Vergi orqanlarının təşkilati quruluşu üçün birləşmiş bir quruluş da ola bilər, yəni daha çox funksional bir quruluşa sahib olan və ya bir neçə funksional bölməyə sahib olan vergilər üzrə ixtisaslaşmış bir quruluştan ibarət ola bilər.

Bir sözlə, hər hansı bir iqtisadi konsepsiyanın mahiyyətindən danışarkən onun funksiyalarından bəhs etmək lazımdır. Vergi inzibatçılığının tənzimləyici və əməliyyat, həmçinin əsas və köməkçi funksiyaları mövcuddur.

Normativ funksiyalar vergi idarəsinin qarşısında duran əsas məsələyə – vergi qanunları və qaydalarının şərh və tətbiqi ilə uzlaşır. Sözügedən funksiyalar qanunların və başqa bir sıra hüquqi protokolların qəbul olunması ilə əlaqədar fəaliyyət kontekstində icra olunur və operativ sistemin daha yüksək əlverişliliyinə zəmin yaradan vacib metod və inzibati prosedurların istifadə edilməsi və tətbiq olunması metodu ilə operativ funksiyaların icra olunmasını həyata keçirir.

Operativ funksiyalara, daha çox vergi yığımını əhatə edir. Yuxarıda göstərilən vergi idarəsi məsələlərinin hər ikisini birləşdirirlər. Beləliklə, əməliyyat funksiyaları vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında sıx qarşılıqlı əlaqəyə səbəb olur və vergi ödəyicilərinin vergi ödəmək öhdəliklərini könüllü şəkildə yerinə yetirmələri onlardan asılıdır.

Əsas funksiyalara cari vergi nəzarəti və vergi yoxlamaları, vergi ödəyicilərinin uçotu və qeydiyyatı aiddir. Vergi ödəyicilərinin hamısı daimi və

müntəzəm qeydiyyatı vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı funksiyası ilə həyata keçirilir. Bu funksiya vergi idarəsi ilə vergi ödəyiciləri arasındakı əlaqələrin əsasını təşkil edir.

Mövcud vergi inzibətçiliğinin funksiyasının məqsədi vergi bəyannamələrinin təqdim edilməməsi və ya vergilər üzrə borcların olması faktının konkret təyin olunmasıdır. Vergi yoxlamaları vergi idarəsində, ya da vergi ödəyicilərinin mövcud olduğu yer üzrə həyata keçirilən yoxlamalar və araşdırmalar sayəsində vergi ödəyiciləri tərəfindən vergi bəyannamələrinin doldurulmasının doğruluğunun müşayiət edilməsinə, o cümlədən də vergitutmadan gizlədilmiş vergi dəyərinin müəyyənləşdirilməsinə istiqamətləndirilmiş fəaliyyət növlərini ehtiva edir.

Köməkçi funksiyalar əsas funksiyaların icar edilməsi üçün zəmin yaradır. Onlardan bəzilərinə baxaq.

Qanuni funksiya qaydaların vergi ödəyiciləri, eyni zamanda da vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilməsini təmin edir. Bu funksiyalar vergi ödəyicilərinin tələb və şikayətlərinə cavab vermək, bütün vergi orqanlarına kömək etmək və vergi qanunlarını dəyişdirmək üçün layihələrdə iştirak etməkdir.

Kadrların idarə olunması hər hansı bir təşkilatın əsas funksiyasıdır və vergi idarəsi üçün xüsusilə vergi işçilərinin hazırlanması və yenidən hazırlanması nöqtəyi-nəzərindən son dərəcə vacibdir.

Vergi ödəyicisinin məlumat funksiyası. Vergi ödəyicilərinin vergi qanunlarına yüksək səviyyədə riayət etməsini təmin etmək üçün vergi orqanlarının vergi qaydalarını yaymaq üçün müvafiq şöbələri və şöbələri olmalı və vergi ödəyicilərinə vergi öhdəliklərini layiqincə yerinə yetirmələrinə kömək etməlidir.

Təşkilati-inzibati funksiya. Bunu daxili mühasibat xidməti və iş avadanlığının maddi-texniki təminatından və istismarından məsul olan inzibati xidmətlər təqdim edir.

İnformasiya təminatı. İnformasiya sistemləri vergi idarələrinin zəruri funksiyalarının tətbiqi və bütün səviyyələrdə qərarların verilməsini həyata keçirən əsas elementini ehtiva edirlər. Hər hansı bir vergi xidməti kifayət qədər vergi ödəyicisi ilə işləyir ki, bu da əl ilə işləmək üçün səmərəsiz olan böyük həcmli

sənədləri nəzərdə tutur. Məlumat bazasının tərəqqisi informasiya sistemlərinin tərəqqisi üçün zəruridir. Bu vergi ödəyicilərinə nəzarət funksiyasının tətbiqi üçün mühüm şərtlərdən biridir (misal üçün, vergi bəyannamələrindən və başqa bir sıra mənbələrdən alınan informasiyaların təhlili, vergi öhdəliklərinin zamanında icrası barəsində məlumatların öyrənilməsi üçün və s.).

1.3. Beynəlxalq təcrübədə vergi inzibatçılığının təşkili xüsusiyyətləri

Dünya ölkələrində vergi inzibatçılığı ən çox diqqətə alınan bir sahə hesab edilməklə, vergilərin vaxtında və düzgün ödənilməsi prosesinin təşkilini, vergi ödəməmə halının məhdudlaşdırılmasını özündə cəmləyir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, vergilərin tutulmasında daha effektiv inzibatçılıq metodlarının tətbiq edilməsi (burada vergi inzibatçılığı nəzərdə tutulur) və onların ödənilməsi üçün iqtisadi stimulların yaradılması (məsələn, partnyorluq münasibətlərini inkişaf etdirməklə) vergidən yayınma problemlərinin həllinin əsas istiqamətləridir. Bu zaman birinci halda vergilərin yığılması üzrə tədbirlərin sərtləşdirilməsi (inzibati yükün artırılması), ikinci halda isə vergitutma səviyyəsinin aşağı salınması nəzərdə tutulur. Lakin əslində isə bu cür yanaşma heç də birmənalı deyildir. Bu proseslər arasında kifayət qədər ciddi səbəb-nəticə əlaqəsi mövcuddur. Vergilərin sayının azaldılması, vergi yükünün aşağı salınması və vergitutma mexanizminin təkmilləşdirilməsi ona gətirib çıxarmışdır ki, vergi inzibatçılığı (həmçinin vergi nəzarəti) məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş və XXI əsrdə birinci dərəcəli nəticələrə çevrilmişdir.

Vergi inzibatçılığının inkişafında müasir mərhələ üçün müxtəlif ölkələrin vergi orqanları arasında beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi xarakterikdir. Bu əməkdaşlığın forması müxtəlif cür – vergi qanunvericiliyinin dəyişməsi barədə qarşılıqlı informasiya mübadiləsi və birdəfəlik, yaxud dövrü məsləhətləşmələrdən tutmuş, o cümlədən vergilərin ödənilməsindəki yayınmalar ilə mübarizəyə yönəldilmiş uzunmüddətli sazişlərin bağlanmasıadək ola bilər (Olha Zhuk, 2018).

Müasir mərhələdə vergi idarələri arasında beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı, vergi məsələlərində qarşılıqlı inzibati yardım haqqında çoxtərəfli Konvensiyanın tətbiqi və inkişafı ilə xarakterizə olunur. Konvensiya aşağıdakıları təmin edir:

- xarici ölkələrlə vergi məlumat mübadiləsinin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsi;
- xarici həmkarlar ilə eyni vaxtda vergi yoxlamalarının aparılması;
- xaricdəki təşkilatlardan vergi borclarının toplanması.

Bu Konvensiya əsasında aşağıdakılar hazırlanmışdır:

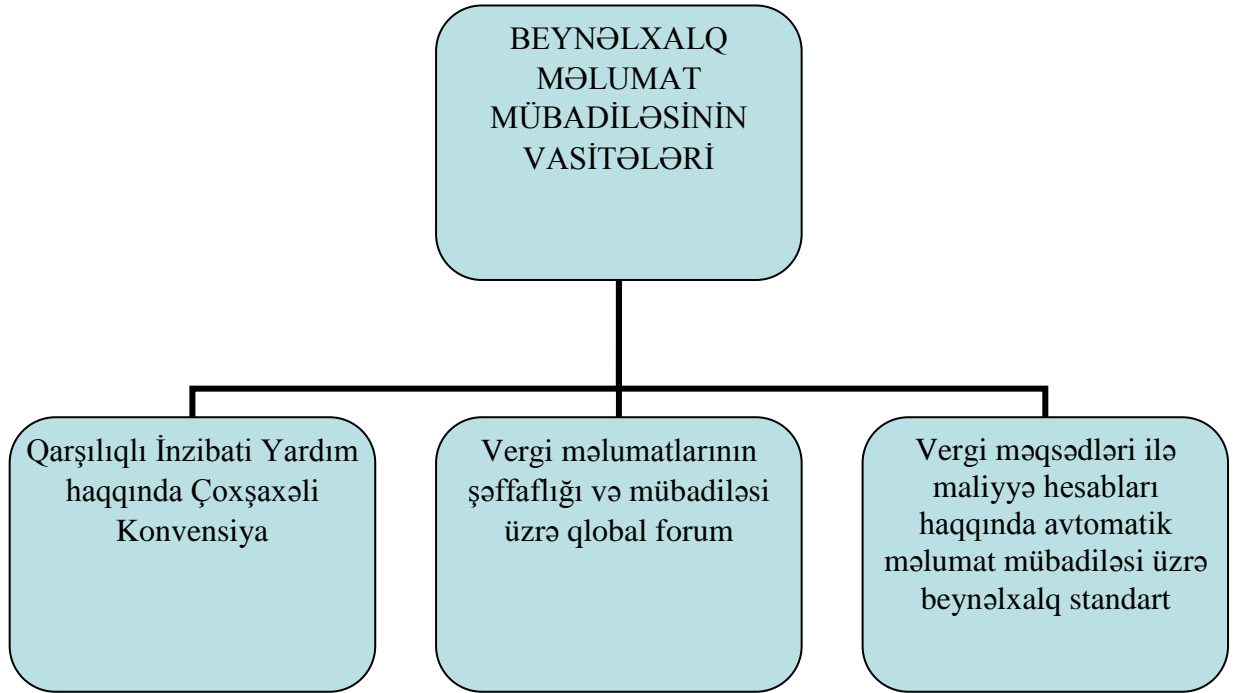
- Çoxşaxəli Səlahiyyətli Təşkilat Razılaşması (MCAA);
- Maliyyə hesabları haqqında avtomatik məlumat mübadiləsi üçün vahid hesabat standartı (Ümumi Hesabat Standartı, CRS).

Ölkələrin mübadilə etməyi planlaşdırdıqları maliyyə məlumatları, qeyri-rezidentlərin hesabları, hesabat ili üçün maliyyə xidmətləri göstərməsini təmin edən müqavilələrlə əlaqəli qalıq və dövriyyələr haqqında məlumatları əhatə edir.

Maliyyə xidməti müqavilələri aşağıdakılardır:

- bank hesabı (depozit),
- könüllü həyat sığortası,
- vasitəçilik xidmətləri,
- etibarlı idarəetmə (qoşulma qarşılıqlı investisiya fondunun investisiya paylarının alınması yolu ilə həyata keçirilən qarşılıqlı investisiya fondunun etibarlı idarəetmə müqaviləsi daxil olmaqla),
- depozit xidmətləri,
- pensiya, - klirinq xidmətlərinin göstərilməsi üçün bir klirinq təşkilatı ilə,
- investisiya tərəfdaşlığı,
- və ya maliyyə bazarı təşkilatının müştərinin mənafeyi və ya birbaşa və ya dolayı yolla müştərinin mənafeyi naminə saxlanması, idarə olunması, investisiya qoyulması və (və ya) digər əməliyyatlar üçün müştərilərdən vəsait və ya digər maliyyə aktivləri.

Şəkil 2: Beynəlxalq məlumat mübadiləsinin vasitələri

Mənbə:[http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pew ehazirligi/1.1.1.pdf](http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pew%20ehazirligi/1.1.1.pdf)

Əsasən tənzimləyici orqanlar xarici ölkələrdə əldə etdikləri gəlirdən son dərəcə faydalanan şəxslər haqqında məlumatlarla maraqlanırlar. Hal-hazırda vergi məsələlərində qarşılıqlı inzibati yardım Konvensiyasının əsas iştirakçıları 84 yurisdiksiyaya malikdir, bunlara artıq tanınmış offşor zonalar da daxildir: Aruba, Bermuda, Britaniya Virgin Adaları; Kayman Adaları; Kipr; Farer adaları; Cəbəllütariq Adaları, Guernsey Adası, İrlandiya, Men Adası, Cersi Adası, Lixtenşteyn, Lüksemburq, Malta, Montserrat, Hollandiya, San Marino, Sinqapur.

Şəffaflıq və vergi məlumat mübadiləsi üzrə qlobal forumun iştirakçısı aşağıdakı ölkələrdir:

- G20, OECD, AB;

- beynəlxalq maliyyə mərkəzləri və fərdi inkişaf etməkdə olan dövlətlər.

Vergi məlumatlarının şəffaflığı və mübadiləsi üçün beynəlxalq standart mübadilə olunan məlumatların məxfilik tələblərinə uyğunluq əsasında həyata keçirilir. Maliyyə hesabları haqqında avtomatik məlumat mübadiləsi, Məsul orqanların Model Razılaşması və Ümumi Hesabat Standartı əsasında təşkil olunur.

Hazırda dövlətlərin tənzimləyici qurumları artıq bu cür şəkildə, lakin ayrı-ayrı sifarişlər əsasında məlumat mübadiləsi aparırlar. Yeni qaydalara əsasən, məlumat mübadiləsi vahid elektron formatda avtomatik olaraq hər il hesabat ilinin bitməsindən sonra 9 ay ərzində həyata keçirilməlidir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA VERGİ İNZİBATÇILIĞININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Vergi inzibatçılığının normativ-hüquqi bazası

Vergi sistemi iqtisadiyyatın özəyi olduğundan bu sahədə islahatlar zəruridir. Həm də yeni iqtisadi vəziyyət, ona uyğun olmayan vergi sistemi ilə birlikdə inkişafa gətirib çıxara bilməz. İqtisadi vəziyyət dəyişdikcə vergi sistemi və vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Bir qayda olaraq vergi inzibatçılığı ya funksional prinsiplər, ya da ixtisaslaşma prinsipi, yəni vergilər növləri üzrə təşkil edilə bilər. Vergi orqanlarının işinin funksional tipdə təşkili normativ funksiyalardan (milli səviyyədə fəaliyyət göstərirlər) və əməliyyat funksiyalarından (bu funksiyalar vergi ödəyicilərinə aiddir) ibarətdir. Vergi orqanları sistemində müxtəlif vergi problemləri ilə də məşğul olan xüsusi şöbələr var.

Göstərilənləri nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasında vergi idarəsi funksional prinsiplər üzərində qurulub. Beləliklə, bu funksional sahələrə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- Səyyar vergi yoxlamalarının təşkili;
- Daxili vergi yoxlamalarının təşkili;
- Əməliyyat vergi nəzarəti üzrə işlərin təşkili;
- Mühasibat və qeyd işinin təşkili;
- Vergi borclarının tutulmasının təşkili;
- Bəyan edilməmiş bəyannamələrin alınması işini təşkil etmək;
- Vergi ödəyicilərinə xidmətin təşkili;
- Dövlət vergi orqanlarında kargüzarlıq işlərinin aparılması

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinə bağlı Dövlət Vergi Xidməti, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 may 2020-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Dövlət Vergi İdarəsi Əsasnaməsinə uyğun olaraq vergi inzibatçılığını aparır. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında

Dövlət Vergi Xidməti (bundan sonra Xidmət) vergi, məcburi dövlət sosial sığortası, işsizlik və icbari tibbi sığorta, habelə qanun və Prezidentin qərarından cavabdehdir. Azərbaycan Respublikası. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin (bundan sonra Nazirlik) strukturuna (bundan sonra - müvafiq sahə) daxil edilmiş məcburi ödənişlərin vaxtında və tam yığılması (<https://www.taxes.gov.az/az/page/azerbaycan-respublikasinin-iqtisadiyyat-nazirliyi-yaninda-dovlet-vergi-xidmetin-in-esasnamesi>).

Son illərdə vergi sisteminin səmərəliliyinin artırılması və beynəlxalq standartlara uyğun idarəetmə modelinin yaradılması, idarəetmənin təkmilləşdirilməsi, vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında keyfiyyətə yeni əlaqələr formasını tənzimləmək və məqsədyönlü siyasət həyata keçirilmişdir.

Vergi sistemini daha müasir, inkişaf etmiş və çevik bir sistem halına gətirmək üçün müasir idarəetmə nəzəriyyəsi və praktikasının mənimsənilməsi, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi idarələrində yeni və keyfiyyətli iş proseslərinin başlanması uğurla həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsində əsas məqsəd vergi sistemini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdıraraq bu sahədə səmərəli idarəetmənin təmin edilməsi və sosial-iqtisadi inkişafı sürətləndirəcək vergi gəlirlərinin davamlı artımını təmin etməkdir. 2016-cı ildə vergi islahatlarının istiqamətlərinin təsdiq edilməsi və vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 avqust 2016-cı il tarixli 2257 nömrəli Sərəncamında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin zəruri bir tələb olduğu bildirilmişdir. Bu Sərəncamın icrası, habelə Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərman və Sərəncamları qəbul edilir, inzibati məsələlər də Dövlətin müvafiq normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənir. Vergi xidməti. Bu normativ hüquqi aktların xronologiyası Cədvəl 2-də göstərilmişdir.

Cədvəl 2: Azərbaycan Respublikası Vergi sisteminin qanunverici normativ-hüquqi aktlarının xronologiyası

AR Qanunları 2010-2020-ci ilin məlumatlarına əsasən	AR Prezidentinin Sərəncamları və Fərmanları 2020-2010 fərmanlar, 2020-2010 sərəncamlar	AR İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin normativ sənədləri və digər normativ sənədlər	AR Nazirlər Kabinetinin Qərar və Sərəncamları
172 qanunvericilik	52 sərəncam	18 normativ sənəd 2011-2020	146 qərar 2011-2020
58 dəyişiklik həyata keçirilib	187 fərman	87 başqa normativ sənədlər 2011-2020	1 sərəncam 2020
	28 fərman dəyişikliyi olub		

Mənbə: <http://www.e-qanun.az/framework/32021>

1. Vergi inzibatçılığı sahəsində işin təşkili sahəsində müxtəlif illərdə funksional fəaliyyətlə bağlı işlərin tənzimlənməsi məqsədi ilə təsdiq edilmiş aşağıdakı normativ-hüquqi sənədlər qeyd edilə bilər:

2. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Kollegiyasının 7 sentyabr 2016-cı il tarixli 1617050000011400 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş Səyyar vergi yoxlamalarının aparılması qaydaları (<https://www.taxes.gov.az/az/post/650>)

3. AR Vergilər Nazirliyi Kollegiyasının 8 may 2019-cu il tarixli 1928050000019620 nömrəli qərarı ilə təsdiqlənmiş Bəyannamələrin, hesabatların və arayışların daxili vergi yoxlamalarının həyata keçirilməsi qaydaları. (<https://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2016/kameral.pdf>).

4. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Kollegiyasının 7 sentyabr 2016-cı il tarixli 1617050000011400 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş Elektron auditin aparılması qaydaları. (<http://old.taxes.gov.az/uploads/qanun/2016/audit.pdf>).

5. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi İdarə Heyətinin 3 may 2019-cu il tarixli, 1917050000006200 sayılı qərarla təsdiqlənmiş Şəxslərin qeydiyyatı, yenidən qeydiyyatı və qeydiyyatdan çıxarılması qaydaları (<https://www.taxes.gov.az/az/post/726>).

6. AR Vergilər Nazirliyinin Kollegiyasının 2019-cu il 20 avqust tarixli 1928050000023140 nömrəli qərarı ilə təsdiqlənmiş Vergi ödəyicisinin təsərrüfat

subyekti (obyekti) üzrə yenidən uçota alınması Qaydası (https://www.taxes.gov.az/uploads/2019/pdf/1917050000005500_2.pdf).

7. AR vergilər nazirinin 11.10.2018-ci il tarixli 1829041200965700 nömrəli əmri ilə təsdiqlənmiş Vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkil edilməsi Qaydaları (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2019/pdf/11102018.pdf>)

8. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi Dövlət Vergi İdarəsinin 31.05.2020-ci il tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş və 2017040100516100 nömrəli Dövlət vergi orqanları tərəfindən vergi nəzarəti tədbirlərinin həyata keçirilməsi qaydaları. (<http://old.taxes.gov.az/modul.php?name=yoxlama&cat=3>)

9. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin 18.03.2016-cı il tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş və 1617040100440300 nömrəli Dövlət vergi orqanlarında işlərin aparılması qaydaları. (<http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/%2BKarg%C3%BCzarl%C4%B1q.pdf>)

10. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin 07.02.2017-ci il tarixli 1717040100179600 nömrəli əmri ilə təsdiqlənmiş Dövlət vergi orqanlarında vətəndaşların qəbulu və vergi ödəyiciləri ilə görüşlərin keçirilməsi Qaydaları (<http://old.taxes.gov.az/modul.php?name=elaje&cat=15&cat2=6>)

11. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinin 08.02.2017-cı il tarixli 1717040100180000 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş Vergilər, faizlər və maliyyə sanksiyaları üzrə dövlət büdcəsinə yaranmış borcların alınmasına dair Qaydalar (<http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/%C4%B0nzibat%C3%A7%C4%B1l%C4%B1q/8%20Borc%20al%C4%B1nmas%C4%B1%20Qaydalar%20.pdf>)

12. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin 18.02.2015-ci il tarixli 1517040100186200 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş Vaxtında təqdim edilməmiş vergi bəyannamələri (hesabatları) ilə bağlı Qaydalar və s. (http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/1917040100116300_20190402_Vaxt%C4%B1nda%20t%C9%99qdim%20edilm%C9%99mi%C5%9F%20b%C9%99yannam%C9%99l%C9%99r%20hesabatlar%20v%C9%99%20aray%C4%B1%C5%9F%20il%C9%99%20ba%C4%9F%C4%B1%20Qaydalar.pdf)

Bu qaydaları qısaca aşağıdakı kimi təsvir edə bilərik.

Səyyar vergi yoxlamaları qaydalarını hazırlamaqda məqsəd Dövlət Vergi Xidməti tərəfindən həyata keçirilən vergi siyasətinin strateji hədəflərinə nail olmaq, vergi inzibatçılığını təkmilləşdirmək, qabaqcıl informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə səyyar vergi yoxlamalarının səmərəliliyini artırmaqdır. 53 bənddən ibarət olan bu qaydalar səyyar vergi yoxlamasının aparılması qaydalarını müəyyənləşdirir (<https://www.taxes.gov.az/az/post/650>).

Bəyannamələrin, hesabatların və arayışların daxili vergi yoxlamalarının aparılması Qaydaları da daxili vergi yoxlamalarının aparılması qaydalarını əks etdirir. (<https://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2016/kameral.pdf>).

Elektron Yoxlama Qaydaları vergi ödəyicilərinin təyinatı, yoxlamaları və yoxlamaların nəticələri ilə bağlı qərar qəbulu zamanı qanuni mənafeələrinin qorunmasına, vergi ödəyiciləri ilə birbaşa əlaqələrin azaldılmasına, yoxlamalara sərf olunan günlərin sayının azaldılmasına xidmət edir. (<http://old.taxes.gov.az/uploads/qanun/2016/audit.pdf>).

Mühasibat uçotu digər vergi nəzarəti tədbirlərinin məntiqi başlanğıcıdır və onların daha səmərəli təşkili üçün əsas şərtidir. Bu baxımdan, mühasibat uçotu prosesləri yaxşı qurulduqda vergi riski ehtimalı azalır. Fərdi şəxslərin qeydiyyatı, yenidən qeydiyyatı və qeydiyyatdan çıxarılması qaydaları fiziki şəxslərdən qeyd müraciətlərinin qəbulu, baxılması və məlumatlandırılması qaydalarını əks etdirir. (<https://www.taxes.gov.az/az/post/726>).

Vergi ödəyicisinin təsərrüfat subyektində (müəssisəsində) yenidən qeydiyyata alınması qaydaları Vergi Məcəlləsinin 34.3-1-ci maddəsinə uyğun olaraq hazırlanmışdır və təsərrüfat subyektinə sahib olan vergi ödəyicilərinin yenidən qeydiyyatı qaydalarını müəyyənləşdirmişdir. Bu qayda ən azı bir iqtisadi qurum (müəssisə) olan vergi ödəyicilərinə aiddir. (https://www.taxes.gov.az/uploads/2019/pdf/1917050000_005500_2.pdf).

Vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkili Qaydaları xidmət mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkilini, tətbiq ediləcək göstəriciləri və onların hesablama mexanizmlərini, məqsədlərini, müraciət edənlərin qəbulu və xidmət

göstərməsini, nümayəndələrin hazırlığını və onlara qoyulan tələbləri əks etdirir. (<https://www.taxes.gov.az/uploads/2019/pdf/11102018.pdf>)

Dövlət Vergi orqanları tərəfindən əməliyyat vergi nəzarəti tədbirlərinin həyata keçirilməsi Qaydalarına əsasən, əməliyyat vergi nəzarəti Vergi Məcəlləsinin 50.1-ci maddəsində göstərilən məsələlər üzrə vergi orqanı tərəfindən həyata keçirilən yoxlama tədbirlərinin məcmusudur (<http://old.taxes.gov.az/modul.php?name=yoxlama&cat=3>).

Dövlət vergi orqanlarının funksiyalarının yerinə yetirilməsi prosesində kargüzarlıq xüsusi diqqət tələb olunan məsələlərdən biridir. 2015-ci ildə dövlət vergi orqanlarında sənəd dövriyyəsinin 6,4 milyondan çox olduğunu nəzərə alsaq, Qaydaların qəbul edilməsinin nə qədər vacib olduğu aydındır (<http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/%2BKarg%C3%BCzarl%C4%B1q.pdf>).

Dövlət vergi orqanlarında vətəndaşların qəbulu və vergi ödəyiciləri ilə görüşlər Qaydaları vətəndaşların qəbulu prosesinin təşkilini, habelə vətəndaşların səyyar və video qəbulu prosedurlarını, onlayn konfransları əks etdirir (<http://old.taxes.gov.az/modul.php?name=elaqe&cat=15&cat2=6>).

Vergilər, faizlər və maliyyə sanksiyaları üzrə dövlət büdcəsinə borcların alınması qaydaları vergilərə, vaxtı keçmiş vergilərə hesablanmış faizlərə və dövlət büdcəsinə vaxtında ödənilmədiyi təqdirdə vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarına aiddir (<http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/.pdf>).

Vergi bəyannamələrinin (hesabatlarının) vaxtında təqdim edilməməsi qaydaları vergi bəyannamələrinin (hesabatlarının) vaxtında təqdim edilməməsi işinin təşkili, vergi bəyannamələrini (hesabatlarını) müəyyən bir müddətdə əsaslandırılma prosedurları olmadan təqdim etməyən vergi ödəyicilərinin məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə əlaqədardır (http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/1917040100116300_20190402_Vaxt%C4%B1nda%20t%C9%99qdim%20edilm%C9%99mi%C5%9F%20b%C9%99yannam%C9%99r%C2%20hesabatlar%20v%C9%99%20aray%C4%B1%C5%9Flar%20il%C9%99%20ba%C4%9Fl%C4%B1%20Qaydalar.pdf).

2.2. Vergi ödəyicilərinə xidmət, vergi ödəyicilərinin uçotu və qeydiyyatı sahəsində işlərin təşkilinin təhlili

Vergi inzibatçılığının əsas istiqamətlərindən biri də vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin təşkili üçün görülən tədbirlərdir. Bu məqsədlə vergi orqanlarında vergi ödəyicilərinə xidmət göstərmək üçün xüsusi strukturlar, o cümlədən vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzi yaradılmışdır. Bu strukturların əsas vəzifəsi vergi ödəyiciləri arasında maarifləndirmə, təbliğat və məlumat verməkdir.

Vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin aşağıdakı əsas istiqamətlərini qeyd edə bilərik:

- Vergi ödəyicilərinin məlumatlandırılması;
- Vergi ödəyicilərinin maarifləndirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Vergi təbliğatı, vergi mədəniyyətinin yüksəldilməsi üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Vergi ödəyicilərinin müxtəlif normativ-hüquqi və digər məlumat sənədləri ilə tanışlığı və təmin edilməsi.

Vergilərin könüllü ödənilməsi sisteminin inkişafı, sahibkarlığın inkişafı və əlverişli iş mühitinin formalaşdırılması üçün bölgələrdə, xüsusən ayrıca vergi orqanı olmayan iri şəhərlərdə və bölgələrdə vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzləri yaradılmışdır.

Vergi Ödəyicilərinə Xidmət Mərkəzi vergi ödəyicilərinin müraciətlərini qəbul edir və cavablandırır. Operativ müraciətlərin birbaşa işlənməsi və ya qəbulu, şikayətlərin (məlumatların, təkliflərin) qəbulu, məlumat və məsləhət xidmətləri göstərilməsi, vergi ödəyicilərinin vergi orqanlarına çatdırılması üçün təqdim etdikləri sənədlərin və hazır sənədlərin qəbulu. müraciət edənlərə təqdimatdan ibarətdir.

Mərkəzə vergi orqanlarının səlahiyyətləri daxilində müraciət daxil olduqda birbaşa cavablandırılır və mümkün olmadıqda vergi ödəyicisinin qeydiyyatına alındığı vergi orqanına cavab üçün göndərilir.

Dövlət Vergi Xidməti İdarəsində vergi ödəyicilərinə xidmət sahəsində funksional nəzarəti həyata keçirən bir struktur bölmə var.

Qiymətləndirmə (monitorinq) vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini ölçmək və yaxşılaşdırmaq, cavabda çatışmazlıqları aşkar etmək və gələcəkdə təkrarlanmaların qarşısını almaq üçün həyata keçirilir. Bu xidmətlər aşağıdakı kimi sistemləşdirilə bilər:

- Ərizənin qəbulu;
- Qarşılama;
- Ərizənin şəxsiyyəti;
- Müraciətin məzmununun (səbəbinin) aydınlaşdırılması;
- Oxşar və əlaqədar müraciətlərin və onların cavablarının nəzərdən keçirilməsi;

- Müraciətin həll istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi;
- Ərizə e-poçtu;
- Birbaşa email;
- Ərizə forması tərtib etməklə işləmə;

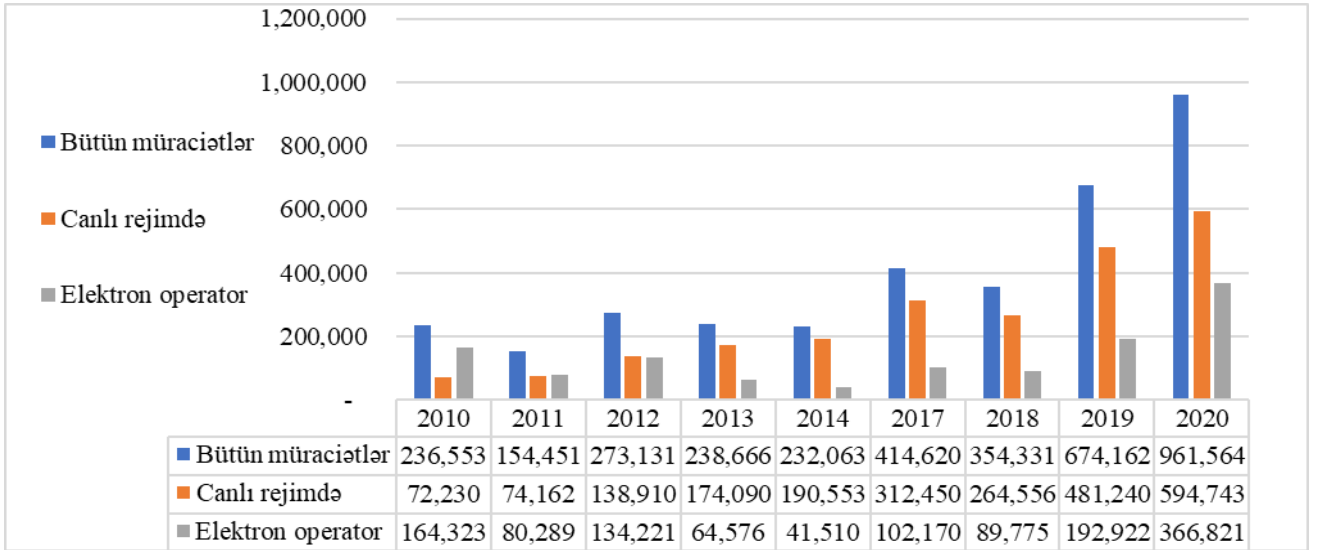
Xidmət mərkəzlərinin fəaliyyətini əks etdirən göstəricilər aşağıdakılardır:

- Orta gözləmə müddəti;
- Xidmətin keyfiyyəti;
- Xidmətdən məmnunluq;
- Müraciət edənlərin qəbul səviyyəsi;
- Xidmət qabiliyyəti.

Çağrı Mərkəzinə edilən müraciətlərin illər üzrə müqayisəsi aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir.

Qrafik 1-dən görüldüyü kimi, 2020-ci ilin sonuna qədər Vergilər Nazirliyinə edilən müraciətlərin sayı 961 mini keçib. Beləliklə, bu rəqəm keçən ilə nisbətən 42%, 2010-cu illə müqayisədə 3 dəfə çoxdur. Eyni zamanda, cədvələ əsasən, Vergilər Nazirliyinə ən az müraciət 2011-ci ildə olub. Ən çox müraciət cari ildə. Canlı müraciətlərə baxsaq, bu rəqəm müraciətlərin ümumi sayının 61% -ni təşkil edir.

Qrafik 1: 195 Çağrı Mərkəzinə edilən müraciətlərin illər üzrə müqayisəsi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Eyni zamanda, 2020-ci ildə canlı müraciətlərin sayı 2019-cu illə müqayisədə 24% çox idi ki, bu da daha dəqiq şəkildə Covid 19 pandemiyasına aid edilə bilər. Eyni zamanda, 2010-cu illə müqayisədə 7 qat daha çox canlı müraciət qeydə alınıb. Elektron operatorların cavablandığı müraciətlərin sayına baxsaq, 2019-cu ildən 2020-ci ilə qədər 39% -ə əlavə olaraq 90% -dən çox artım var. müraciətlərin ümumi sayı. Bundan əlavə, elektron operator tərəfindən 2019-cu il istisna olmaqla bütün əvvəlki illərdə cavablandırılan rəsmi müraciətlərin sayı azalma tendensiyasına yaxın idi. Eyni zamanda, 2010-cu ildən 2019-cu ilədək 29 mindən çox elektron operatorun cavablandığı rəsmi müraciətlər olmuşdu, lakin 2010-2020-ci illərdə bu rəqəm 200 mindən çox oldu. Xidmət mərkəzləri tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin dinamikası aşağıdakı qrafikdə öz əksini tapmışdır.

Qrafik 2-də, xidmət mərkəzlərində qəbul edilmiş vergi ödəyicilərinin sayı və göstərilən vergi xidmətlərinin sayı göstərilir. Beləliklə, son illərdə ölkəmizdə vergi ödəyicilərinin sayının artması səbəbindən göründüyü kimi, xidmət mərkəzinə gələn və vergi xidmətindəki problemləri həll etməyə çalışan vergi ödəyicilərinin sayı artmaqdadır.

Qrafik 2: 2011-2020-ci illərdə vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzləri tərəfindən göstərilən xidmətlər

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Beləliklə, 2011-ci ildə xidmət mərkəzinə 54.000 vergi ödəyicisi qəbul edilmişdisə, 2020-ci ildə bu rəqəm 8 dəfədən çox artmış və 2019-cu illə müqayisədə cəmi 10% artmışdır. Eyni zamanda son 6 ildə xidmət mərkəzinə qəbul olunan vergi ödəyicilərinin sayı 300 mini ötüb. Təbii ki, bunun əsas səbəbi onlayn vergi xidmətindəki çətinliklər və ya mövcud problemi onlayn həll edə bilməməsidir. Bundan əlavə, göstərilən vergi xidmətlərinin sayına baxsaq, 2011-ci ildən 2020-ci ilə qədər göstərilən vergi xidmətlərinin sayı 2019-cu illə müqayisədə 4 dəfə, 2020-ci ildə göstərilən vergi xidmətlərinin sayı 11 faiz artmışdır.

Vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə Vergi ödəyicilərinə xidmətlərin vahid standartları təsdiq edilmişdir. Vergi ödəyicilərinə xidmətlərin vahid standartları vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin meyarlarını və xidmət göstərən vergi orqanı işçisinin davranışı və ünsiyyətinə dair ümumi tələb və normaları müəyyənləşdirir. Bu standartlar aşağıdakı hissələrdən ibarətdir:

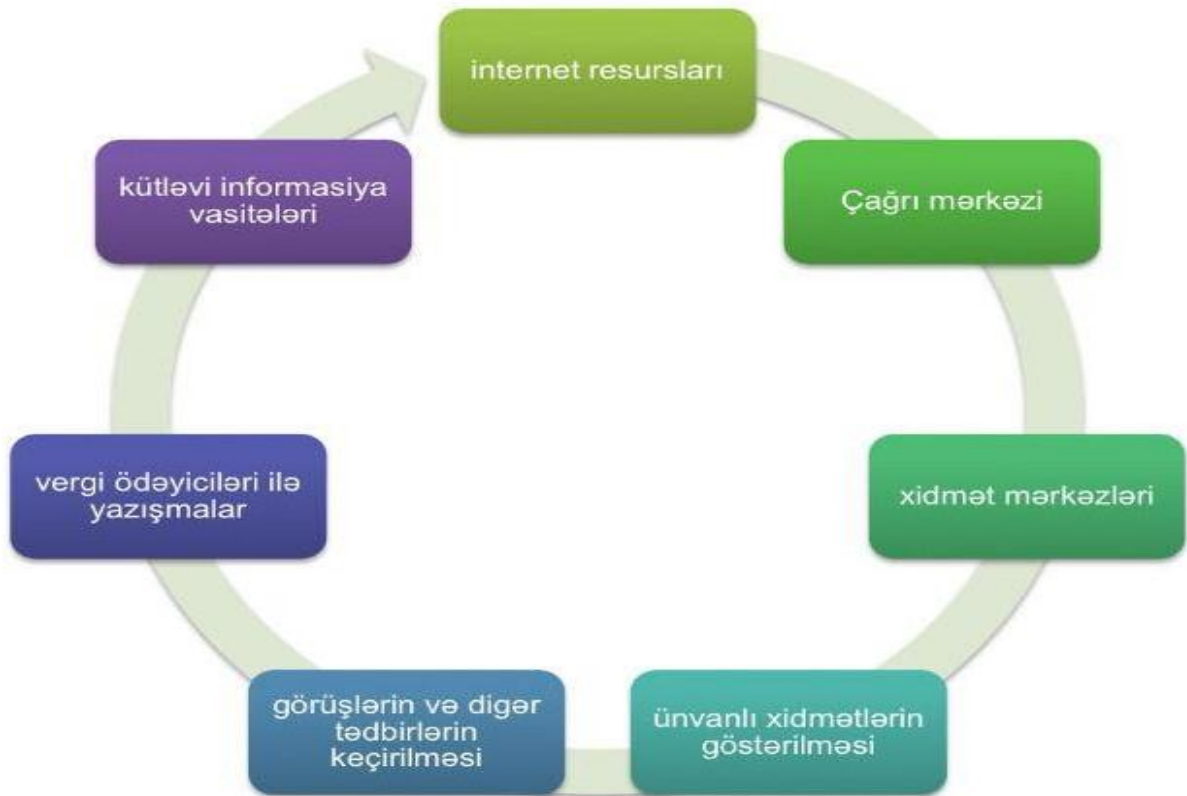
- Qeydiyyat və mühasibat
- Məlumat dəyişikliyi;
- Ləğv;
- Asan İmza SIM kartında Sertifikat xidmətlərinin göstərilməsi;
- Sənədlərin qəbulu və arayışların verilməsi;

- Digər elektron xidmətlər;
- Məlumat xidmətləri.

Bu sxem vergi ödəyicilərinin qanuni və qanunsuz fəaliyyətlərini izah edir. Qanuni olaraq, vergidən yayınma və qanunu pozmadan vergidən yayınma ən çox vergi güzəştləri və offşor zonalar vasitəsilə baş verir.

Vergi ödəyicilərinə müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı təbliğat və maarifləndirmə işləri bir sıra kanallar vasitəsilə həyata keçirilir. Bunlar aşağıdakı kimidir.

Sxem 1: Vergi ödəyicilərinə xidmət mexanizmi

Mənbə: Vergi orqanları tərəfindən vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin inkişafı Konsepsiyası (2011-2015)

Vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı qaydaları Vergi Məcəlləsinin 33 və 34-cü maddələrində öz əksini tapmışdır. Bu maddələr vergi ödəyicilərinin, işgüzar qurum və təşkilatların hüquqi statusu, vəzifələri və digər meyarlarına uyğun olaraq

qeydiyyatı, yenidən qeydiyyatı və qeydiyyatdan çıxarılması qaydalarını müəyyənləşdirir.

Vergi ödəyicilərinin Qeydiyyatı İdarəsi AR Vergilər Nazirliyinin 2019-cu il 3 may tarixli qərarı ilə təsdiqlənmiş Şəxslərin qeydiyyatı, yenidən qeydiyyatı və uçotdan çıxarılması Qaydaları Vergi Qanununa tabedir.

Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyənlərin qeydiyyatı, yenilənməsi və qeydiyyatdan çıxarılması qaydası Şəxslərin qeydiyyatı, yenilənməsi və qeydiyyatı Qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Bu Qaydaların məqsədi fiziki şəxslərin qeydiyyatı, yenidən qeydiyyatı və qeydiyyatdan çıxarılması qaydalarını və bu dövrdə vergi idarələrinin hərəkətlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu qaydalar aşağıdakıları tənzimləyir:

- Şəxslərdən qeydiyyat müraciətlərinin qəbulu, onların baxılması və müraciət edənlərin məlumatlandırılması təşkili;

Şəxslərin yenidən qeydiyyatı və qeyd məlumatlarının dəyişdirilməsi;

Bir şəxsin qeydiyyatdan çıxarılması qaydaları

Kommersiya hüquqi şəxslərinin qeydiyyatı Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və reyestri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həyata keçirilir. Bu qanunun tətbiqi ilə əlaqədar rəhbərliyi aydınlaşdırmaq üçün Ticarət subyektlərinin vergi orqanlarında qeydiyyatı üçün metodiki göstərişlər tərtib edilmişdir. Metodik Təlimatın əsas məqsədi kommersiya hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatının, eyni zamanda e-dövlət qeydiyyatının həyata keçirilməsi, dövlət reyestri informasiyalarında yeniliklərin qeydə alınması, ilkin qeydiyyatda ƏDV-nin qeydiyyatı və bank hesablarının olması üçün şəhadətnamələrin təqdim edilməsi, vergi tutulmasıdır. Kommersiya hüquqi şəxslərinin dövlət reyestrində. qurumların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərini müəyyənləşdirmək.

Mühasibat və qeydiyyat idarəsindəki inkişaf bu illər ərzində qeydiyyata alınan vergi ödəyicilərinin sayında da əks olunur.

2019-cu ildə 12.153 vergi ödəyicisi qeydiyyatata alındı ki, bunun da 86% -i fiziki, 14% -i fiziki şəxslərdir. Bundan əlavə, vergi xidmətinin 66.306 əməkdaşı ölkədə fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinə müxtəlif xidmətlər göstərmişdir.

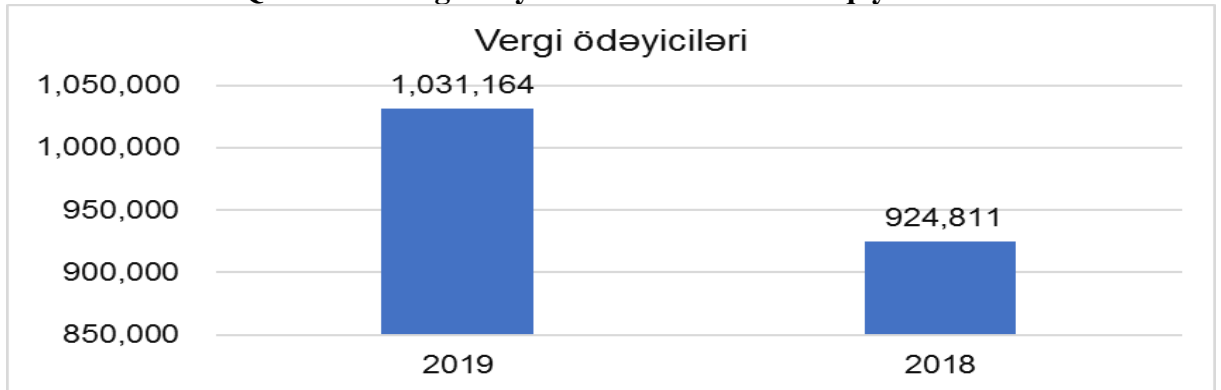
Cədvəl 3: Vergi ödəyicilərinin tərkibi haqqında məlumat

Vergi ödəyiciləri haqqında məlumat	Say
Qeydiyyatdan keçən təsərrüfat subyekti	3226
Fəaliyyətini bərpa edən vergi ödəyicisi	12228
Verilən asan imza sertifikatı	16969
Vergi xidməti əməkdaşları tərəfindən qəbul edilən vergi ödəyicilərinin sayı	44648
Təqdim edilmiş bəyannamələr	64689

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

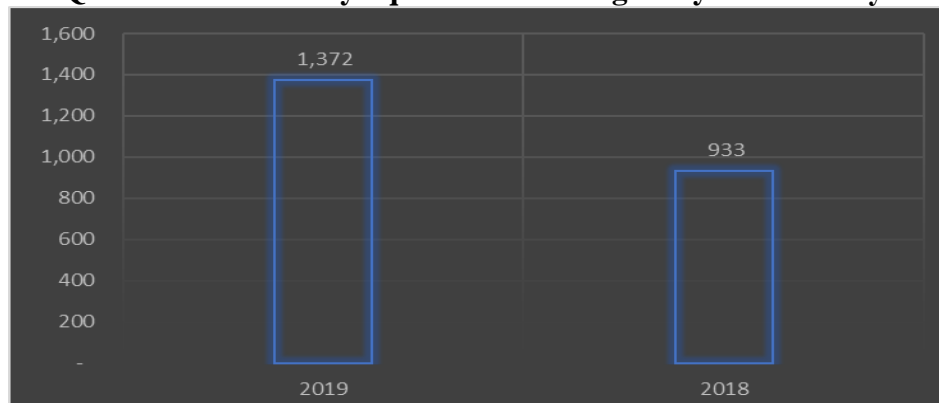
2019-cu ildə vergi ödəyicilərinin sayı 2018-ci illə müqayisədə 11% artmışdır. Artımın əsas səbəbi isə kommertiya qurumlarının sayının artmasıdır.

Qrafik 3: Vergi ödəyicilərinin illər üzrə müqayisəsi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Qrafik 4: Kommertiya qurumu olan vergi ödəyicilərinin sayı

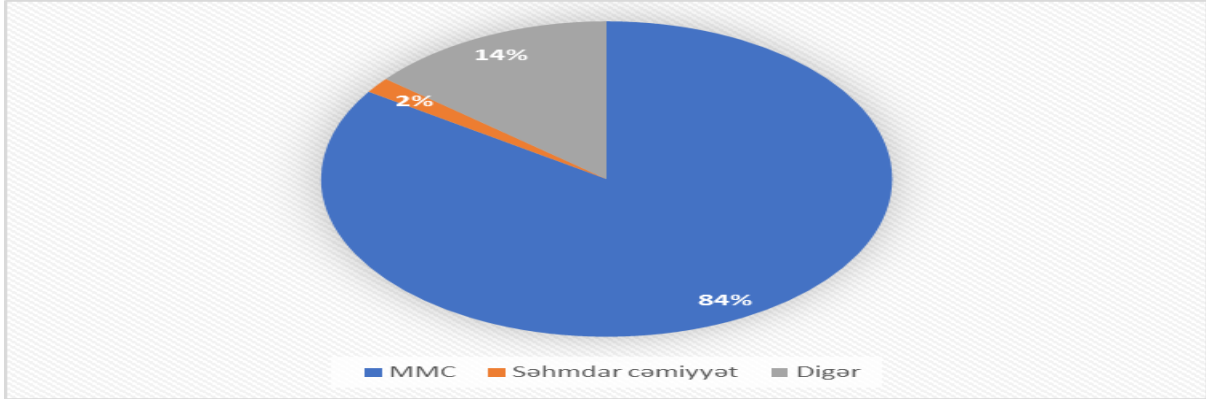

Mənbə: AR İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıdakı qrafikdən də görüldüyü kimi 2019-cu ildə ticarət qurumlarının sayı artmışdır. Eyni zamanda ticarət müəssisələrinin 72% -i elektron qeydiyyatata

alınmışdır. Eyni zamanda, 2019-cu ildə qeydiyyatdan keçmiş 1152 kommərsiya təşkilatı, 22 ticarət qrupu SKT və 192 ticarət təşkilatı digər formalarda fəaliyyət göstərirdi.

Qrafik 5: Qeydiyyatdan keçən kommərsiya qurumlarının kateqoriyaları

Mənbə: AR İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin -<http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanılıb.

2019-cu ili əvvəlki ilə nisbətən müqayisə etsək, aktiv vergi ödəyicilərinin sayının 13.0 faiz, aktiv ƏDV ödəyicilərinin sayının yüzdə 38.5, aktiv obyektlərin sayının yüzdə 12.6 artdığını görə bilərik.

Qrafik 6: Vergi ödəyicilərin coğrafi bölgüsü

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanılıb.

Xatırladaq ki, 2019-cu ilin ilk üç ayında 25536 vergi ödəyicisi qeydiyyata alındı ki, bu da keçən ilin əvvəlindən 25% çoxdur. Eyni zamanda, 2019-cu ildə bölgədə qeydiyyata alınan vergi ödəyicilərinin sayı şəhərlərdən daha çoxdur.

2.3. Kameral, s y yar vergi yoxlamalarının və operativ vergi nəzarətinin təşkili məsələləri

Daxili vergi yoxlamaları vergi ödəyicisinin fəaliyyətini izləmək və vergi ödəyicisinin vergi qanunvericiliyinə riayət etməsinə nəzarət məqsədi ilə aparılır. Palatada vergi yoxlamalarının aparılması Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Kollegiyasının 2019-cu il 8 may tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiŐ Bəyannamələrin, hesabatların v  sertifikatların daxili vergi yoxlamalarının aparılması Qaydaları ilə tənzimlənir.

Daxili vergi yoxlamaları aparılarkən məntiqi və analitik yoxlama metodlarından istifadə olunur. Bu metodlara aŐağıdakılar daxildir:

1. Müəyyən edilmiŐ yüklərin tamlığı
2. Pul qeyd göstəriciləri ilə qiymətləndirmə hesabı markerləri arasındakı yazıŐma
3.  st nl kl rd n istifadənin düzgünlüyü
4. Xərc formalarını qrafikə uyğun s n dl Ődir  bilməmək
5. Elan müddətində ödəniləcək qiymətləndirmə tədbirinin qiymətləndirilməsinin dəqiqliyi

Daxili vergi ödəyicisi vasitəsi ilə verginin təyin edilməsi ödəmə  c n vacib sənədlərin vergi idarələrinə təqdim edildiyi gündən 30 iŐ g n  ərzində həyata keçirilir. Vergi ödəyicisi tərəfindən daxili yoxlama  c n təqdim edilmiŐ bəyannamə ilə əlaqəli sənədlərdə olan informasiyalar arasında uyğunsuzluq və yaxud səhv müəyyən edildikdə, vergi idarəsi vergi ödəyicisindən ayrıca məlumat, sənəd və ya izahat tələb etməlidir. Kameral yoxlama prosesi zamanı vergi b yannam sindəki vergilərin səhv hesablandığı müəyyən edildikdə, vergi ödəyicisinə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiŐ 5 iŐ g n  müddətində vergi hesablanması barədə vergi orqanının qərarı göndərilir.

Daxili vergi yoxlamasının mərhələləri aŐağıdakılardır:

1. Daxili baxıŐ zamanı aŐkarlanmaların baŐlanğıc qiymətləndirilməsi.
2. Təsdiq göstəricilərinin dəqiqliyinin təsdiqlənməsi.

3. Vətəndaşdan daxili araşdırmalara əsasən tapılan səhvləri həll etməsini tələb edin.

4. Kameradakı araşdırmalara görə ittihamların müəyyənləşdirilməsi və toplanması üçün alınan tədbirlər.

Daxili baxış zamanı bəyanatların başlanğıc qiymətləndirməsi Bəyannamələr şöbəsinin vacib imtahançıları tərəfindən tamamlanır. Bu vəziyyət üçün müşayiət olunan məlumatlar yoxlanılır:

- Vətəndaşın adını və ünvanını dəqiq daxil edin.
- Vətəndaşın VÖEN-in düzgün qeydiyyatına alınması;
- Bəyannamənin imzalanması və təsdiqlənməsi;
- Aşağıdakı araşdırma üçün lazım olan əlaqələri qeyd edin;

İddia markerlərinin düzgünlüyünün daxili yoxlanılması - təsdiqləmə hər bir əhəmiyyətli arxivin yerləşməsindən sonra 30 iş günü ərzində vətəndaş tərəfindən aparılır. Daxili baxış zamanı vəzifə orqanı və səlahiyyətli şəxs vətəndaşla müəyyən edilmiş bütün məlumatların məxfiliyini təmin etmək məcburiyyətindədir.

Vergi yoxlaması zamanı vergi ödəyicisi vergiləri səhv hesablayır və məbləği vaxtında büdcəyə ödəmirsə və vergilərdən də yayınırsa, vergi orqanı vergi ödəyicisindən hesablamının və ödəmənin düzgünlüyünü təsdiqləyən sənədləri istəməlidir. vergilər.

Şəxsi vergi yoxlaması zamanı vergi qanunvericiliyinin pozulması aşkar edildikdə, vergi orqanının müvafiq struktur bölməsinin rəhbəri bu barədə vergi orqanının rəhbərinə məlumat verir. Vergi orqanının rəhbəri bu məlumatlara əsasən DVX tərəfindən təsdiq edilmiş formada vergi ödəyicisinə maliyyə sanksiyaları tətbiq edilməsi barədə qərar qəbul edir.

Daxili vergi yoxlamalarından fərqli olaraq səyyar vergi yoxlamaları vergi orqanının qərarı əsasında aparılır. Bu, təsirli bir nəzarət formasıdır, çünki vergi qanunvericiliyinin pozulması daha çox yerində aparılan vergi yoxlamaları zamanı aşkar olunur. Səyyar vergi yoxlamasının əsas məqsədi daha yaxşı vergi inzibatçılığına keçid yolu ilə dövlətin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək, vergi

qanunvericiliyini təkmilləşdirmək və vergi ödəyicilərinə vergi qanunlarına könüllü əməl etmələrinə kömək etməkdir.

Sahə vergi yoxlamaları Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Kollegiyasının 7 sentyabr 2016-cı il tarixli 16 qərarı ilə təsdiq edilmiş "Sahə vergi yoxlamaları Qaydaları" na uyğun olaraq aparılır.

Səyyar vergi yoxlamasının əsas vəzifələri bunlardır:

1. Vergilərin tam və vaxtında ödənilməsi üçün yoxlanılan şəxsin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin hərtərəfli öyrənilməsi, onların düzgün hesablanması.

2. Müəyyən edilmiş qanun pozuntularının müxtəlif vergi növləri üzrə vergi bazasının formalaşmasına təsirinin təhlili

3. Vergi bazasının azaldılması və ya vergi ödəyicisi tərəfindən verginin səhv hesablanması səbəbindən qismən və ya ödənilməmiş vergi məbləğinin hesablanması.

4. Aşkar edilmiş pozuntuların aradan qaldırılması və ya ödəyicinin məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün təkliflərin hazırlanması.

5. Səyyar vergi yoxlamalarının ardıcılığı aşağıda verilmişdir:

6. Səyyar vergi yoxlamasının aparılması

7. Portativ qiymətləndirmə araşdırmasının nəticələrinin qeydiyyatı - bu vəziyyət üçün nümayəndəlik bir mütəxəssis tərəfindən xərc mütəxəssisləri tərəfindən tərtib edilir (baxış hesabatı). Vəzifə baxış hesabatı vətəndaş tərəfindən təsdiqlənir.

8. Çoxtərəfli qiymətləndirmə araşdırmalarının aparılması üçün vəzifə səlahiyyətlilərinin sahələrə və strukturlara girişi, xərc orqanının təsdiq edilmiş şəxsinin seçimi, xərc orqanının yuxarı hissəsinin seçilməsi və ya məhkəmə seçimi aparıldıqdan sonra daxil edilə bilər.

9. Baxış- orqanlardakı səlahiyyətli şəxsin vətəndaşı, binası, qeydləri və varlıqlarını araşdırmaq imkanı var.

10. Qeydlərin zəruriliyi - Vergi Məcəlləsinin 40-cı maddəsinə uyğun olaraq, vəzifə orqanı vətəndaşdan nəzərdən keçirmək üçün əhəmiyyətli olan bütün arxivlərdən bir səlahiyyət tələb edə bilər.

Qeydlərin və əşyaların yoxlanılması - Vergi Məcəlləsinin 43-cü maddəsinə əsasən, xərclər orqanlarındakı bir orqan, məsələn, yer haqqının qiymətləndirilməsi zamanı lazım olan arxiv və əşyaların araşdırılması üçün əlavə xərc tələb edərsə, onlardan (hesabat və əşyalardan) istifadə etmək seçiminə malikdir.

1. Vergi yoxlama materiallarına baxılma nəticələrinə əsasən qərar qəbul etmək.

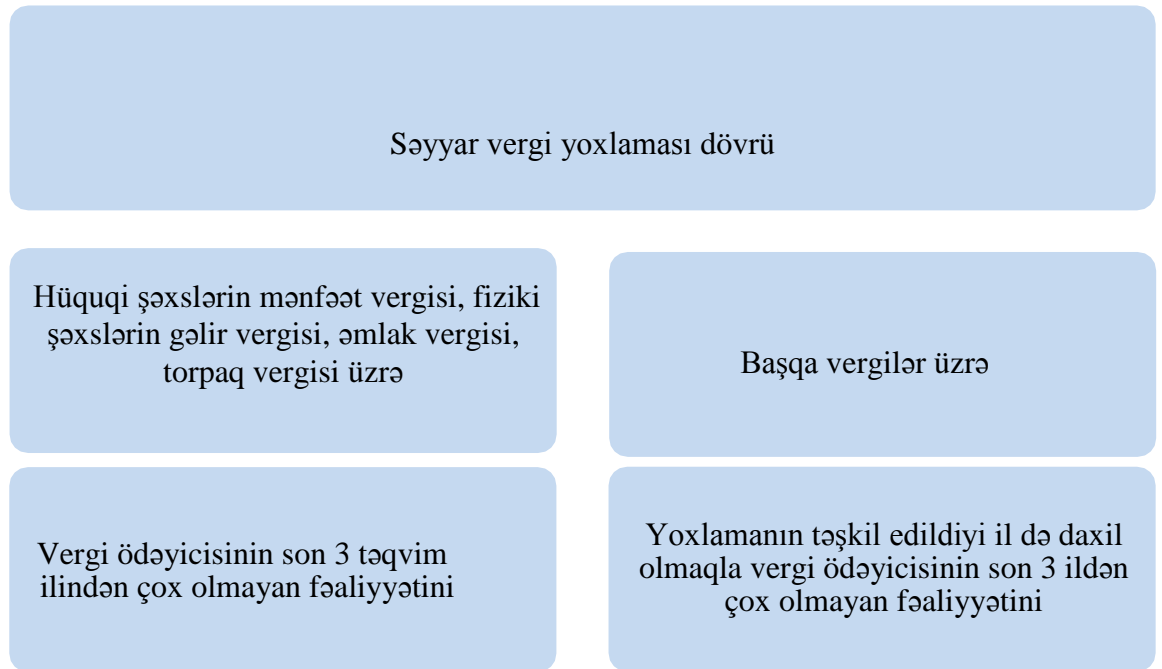
Səyyar vergi yoxlaması zamanı vergi ödəyicisinin gəlirləri, mənfəəti, yolları, daşınmaz əmlakı, torpaq vergiləri və vergi ödəyicisinin son 3 təqvim ilindəki fəaliyyətləri digər vergilər üzrə vergi ili ilə birlikdə yoxlanılır.

Səyyar vergi yoxlaması zamanı son 3 təqvim ilinin gəlir, mənfəət, yol, əmlak, torpaq vergiləri və vergi ödəyicisinin son üç ildən çox olmayan fəaliyyəti digər vergilərin yoxlanılması ili ilə birlikdə yoxlanılır.

Mobil vergi icmalları iki əsas yolla aparıla bilər: müntəzəm və qeyri-adi. Növbəti vergi yoxlaması vergi idarəsinin vergi ödəyicisini təqvim ilində birdən çox olmamaq şərti ilə 15 gün əvvəl göndərməsi qərarı nəticəsində həyata keçirilir. Fövqəladə yerlərdə vergi yoxlamaları vergi ödəyicisinin qərarı ilə ola bilər və vergi orqanları aydınlaşdırmaq üçün aşağıdakıları müəyyən edə bilər: vergi orqanı vergi ödəyicisinin vergi obyektini gizlədməsi ilə bağlı əğlabatan, məlum məlumatlar alırsa və s. Səyyar vergi yoxlaması vergi ödəyicisinin son üç təqvim ilindən çox olmayan fəaliyyəti.

Səyyar vergi yoxlaması vergi idarələri tərəfindən aparılan ən əhatəli vergi nəzarət formasıdır. Bu yoxlamada vergi idarələri uyğun icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə inventarizasiya apara, vergi ödəyicisinin imkanlarını araşdırma, verginin tələb etdiyi müayinə ilə bağlı sənədlər tələb edə, nümunələr götürə, mütəxəssislər dəvət edə və vergi ödəyicisinə kömək edə bilərlər. Bir müfəttiş, bir mütəxəssis və ya hətta bir müşahidəçi və tərcüməçi işə götürə bilərsiniz.

Qrafik 7: Səyyar vergi yoxlamalarının əhatə edə biləcəyi dövr

Mənbə: AR İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

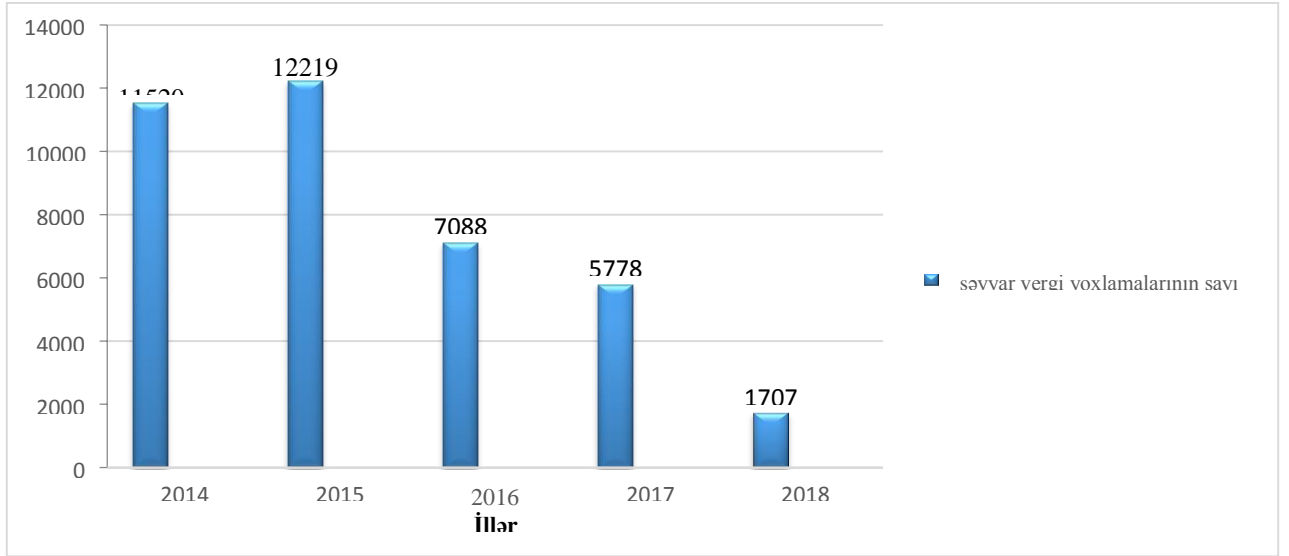
2014-cü ildə tamamlanmış səyyar vergi yoxlamaları üzrə illik hesabatə görə, 11520 səyyar vergi yoxlaması aparılıb (10.464 müntəzəm, 1056 fəvqəladə), əlavə vəsait yoxlamalar, nəzarət tədbirləri və maliyyə sanksiyaları tərəfindən tətbiq edilmiş inzibati cərimələrin məbləğinə əsasən 905.423.6 min manat hesablanıb.

2015-ci ildə başa çatmış səyyar vergi yoxlamaları üzrə illik hesabatə görə, ümumilikdə 12219 səyyar vergi yoxlaması aparılmışdır (6338 müntəzəm, 5881 fəvqəladə) və yoxlamalar və nəzarət tədbirləri əsasında tətbiq olunan əlavə maliyyə sanksiyaları ilə inzibati cərimələrin məbləği 1.064.719.30 min manat.

2016-cı ildə başa çatan səyyar vergi yoxlamaları üzrə illik hesabatə əsasən, ümumilikdə 7 088 səyyar vergi yoxlaması (1661 müntəzəm, 5427 fəvqəladə) yoxlama və nəzarət tədbirləri, sanksiyalar əsasında hesablanan əlavə vəsait və inzibati cərimələrin məbləği təşkil edilmişdir 971990,2 min manata qədər.

2017-ci ildə başa çatdırılan səyyar vergi yoxlamaları üzrə illik hesabatə görə, 5778 səyyar vergi yoxlaması aparılıb.

Qrafik 8: İllərə görə həyata keçirilmiş səyyar vergi yoxlamalarının sayı

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

2018-ci ildə başa çatan səyyar vergi yoxlamaları üzrə illik hesabatə görə, 1707 səyyar vergi yoxlaması planlaşdırılıb və onlardan 1703-ü tamamlanıb. 2018-ci ildə aparılan səyyar vergi yoxlamalarının sayı 2017-ci illə müqayisədə 3,4 dəfə azalıb.

Cədvəlin nəticələrinə görə vergi yoxlamalarının sayı hər il azalmağa davam edir. Ən aşağı yoxlama sayı 2018-ci ildə (1707 səyyar vergi yoxlaması aparılıb) olub. Xatırladaq ki, 2019-cu ilin ilk üç ayında 25536 vergi ödəyicisi qeydiyyatə alındı ki, bu da keçən ilin əvvəlindən 25% çoxdur. Eyni zamanda, 2019-cu ildə bölgədə qeydiyyatə alınan vergi ödəyicilərinin sayı şəhərlərdən daha çoxdur.

Şəkil 3-ün təhlili göstərir ki, 2017-ci ildə yoxlamalar üçün əlavə maliyyə 787,8 milyon manat olsa da, 2018-ci ildə bu rəqəm 465,7 milyon manat olmuşdur. 2018-ci ildə 2017-ci illə müqayisədə əlavə məbləğin hesablanmasının əsas səbəbi 2018-ci ildə vergi yoxlamalarının sayının 2017-ci il yoxlamalarından 3 dəfə az olmasıdır.

Ticarət vergi nəzarəti Anbarlar, ticarət və digər bənzər binalar (hüquqi şəxslər və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən mənfəət məqsədilə və ya vergi tutulan obyektlərdən, səhmlərdən, nəqliyyat vasitələrindən (şəxsi

nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla) istifadəsi ilə əlaqədar istifadə olunan yaşayış sahələri vergi nəzarətinin bir formasıdır) .

Şəkil 3: Yoxlamalar ilə əlavə hesablanmış məbləğ

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Dövlət vergi orqanları tərəfindən əməliyyat vergi nəzarəti, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin Dövlət Vergi İdarəsinin 31.05 tarixli əmri ilə təsdiq edilmiş Dövlət vergi orqanları tərəfindən əməliyyat vergi nəzarəti tədbirlərinin həyata keçirilməsi Qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir. . .2020. Ticarət vergi nəzarəti vergi orqanının əsaslandırılmış qərarı əsasında həyata keçirilir.

Ticarət vergi nəzarəti vergi orqanının əsaslandırılmış qərarı əsasında həyata keçirilir:

- vergi orqanı tərəfindən aparılan səyyar vergi yoxlaması zamanı müəyyən edilmiş faktlar olduqda;
- vergi orqanlarının əldə etdiyi mənbə məlumatları daxil edildikdə.

2018 və 2019-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilmiş əməliyyat vergi nəzarəti tədbirlərinə dair illik hesabat aşağıdakı kimidir.

Cədvəl 4: İllərə görə yoxlama və nəzarət tədbirlərinin sayı

İllər	Yoxlama və nəzarət tədbirlərinin sayı	Yoxlama nəticəsində hesablanmış maliyyə sanksiyası və inzibati cərimələr (min manat)
2018	70219	21043,53
2019	73027	23210,77
Cəmi	143246	44254,3

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin - <http://www.taxes.gov.az> məlumatları əsasında hazırlanıb.

2018-ci ildə həyata keçirilmiş əməliyyat vergi nəzarəti tədbirlərinə dair illik hesabat əsasında, 70219 aktiv vergi nəzarəti tədbiri həyata keçirilmiş, yoxlama və nəzarət tədbirləri hesabına əlavə vəsait hesablanmış, maliyyə sanksiyaları və inzibati cərimələrin məbləği 21043,53 min manat olmuşdur.

2019-cu ildə həyata keçirilmiş əməliyyat vergi nəzarəti tədbirlərinə dair illik hesabat əsasında 73.027 aktiv vergi nəzarəti tədbiri həyata keçirilmiş, yoxlama və nəzarət tədbirləri əsasında əlavə vəsait hesablanmış və maliyyə sanksiyaları ilə tətbiq edilmiş inzibati cərimə 23.210.77 min olmuşdur. manat.

Vergi yoxlamalarının miqdarını deyil, keyfiyyətini artırmalıyıq. Dövlət vergi ödəyicilərindən yaratdığı gözləntilər qarşısında şəffaflıq tələb etməlidir. Vergi yoxlamalarının həcmi azaldılmalıdır. Bunun ən yaxşı nümunəsi, amerikalı iqtisadçı Artur Lafferin yaratdığı vergi dərəcələri ilə vergi gəlirləri arasındakı tərs əlaqəni izah edən Laffer əyrisidir. Hökumət vergi dərəcəsini qaldırdıqca büdcəyə ilk daxil olan pul miqdarı artır, ancaq bir müddət sonra sürətlə azalmağa başlayır. Qiymətləndirmə dərəcələrinin 100% olduğu nöqtədə heç kimin işləməməsi lazım olacaq, çünki bütün ödənişlər dövlət xərcləri planına ödəniləcəkdir. Yəni, vətəndaşlar hər hansı bir vəzifə dəyişikliyinə cavab verirlər. Vergi dərəcələri nə qədər yüksəkdirsə, vergidən yayınma dərəcələri o qədər yüksəkdir. Vətəndaşlar davamlı olaraq daha az qiymətləndirməni əhatə etməyə can atırlar. Yüksək xərc dərəcələri olsa da, dövlət xərcləri gəlirlərini artırır, vətəndaşların gəlirlərini azaldır. Dövlət ideal xərc dərəcələrini təyin etməyə çalışmalıdır. Ödəniş dərəcələrini təyin edərkən dövlət öz mövqeyindən, eyni zamanda vətəndaşın vəziyyətindən çıxış etməlidir. Qiymətləndirmə imtahanlarının sayında azalma, nəzarəti zəiflətmək

demək deyil. Məqsəd təhlil və təsdiq deyil. Əsas narahatlıq vergidən yayınmağı azaldan kölgə iqtisadiyyatıdır.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VERGİ İNİZİBATÇILIĞININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının strateji hədəfləri

Son vaxtlar etibarən həyata keçirilmiş xərclər strategiyası, AR-nın maliyyə inkişafının təmin edilməsində əhəmiyyətli bir rol oynamışdır.

Xalq iqtisadiyyatının inkişaf qaydalarına uyğun olaraq qiymətləndirmə çərçivəsinin təkmilləşdirilməsində, vətəndaşlara verilmiş idarəetmə dərəcələrinin genişləndirilməsində, mövcud şərtlərə əsasən bina ittihamı və vəzifə təşkilatlanmasında böyük irəliləyişlər edilmişdir.

İqtisadiyyatın ayrılmaz tərkib hissəsi olan vergi sistemi ölkənin sosial və iqtisadi inkişafının prioritet məqsədlərinə nail olunmasının mühüm mexanizmlərindən biridir. Ölkənin vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən islahatların böyük bir qismi vergi inzibatçılığı ilə bağlı məsələləri əhatə edir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər ölkədə əlverişli vergi mühitinin yaradılmasına, vergi ödəyicilərinin vergi yükünün səviyyəsinin aşağı salınmasına, vergitutma sisteminin sadələşdirilməsinə, vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinə, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunmasına xidmət edir.

Qeyd olunanların arasında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi mühüm yerlərdən birini tutur. Belə ki, vergi inzibatçılığının artıq öz dövrünü başa vurmuş prinsipləri vergi ödəyicilərinə kompleks xidmətlərin göstərilməsinə, onlar tərəfindən vergi öhdəliklərini könüllü surətdə yerinə yetirilməsinə, sahibkarlıq fəaliyyətinin leqallaşdırılması və “gizli iqtisadiyyatın” aradan qaldırılması proseslərinə ictimai nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə xidmət etmir. Buna görə də müasir dövrdə vergi inzibatçılığının yeni prinsiplərinin işlənilməsi, vergi inzibatçılığının dövrün tələblərinə uyğun strateji hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu sahədə mövcud olan çatışmazlıqlar və problemlər vergi sisteminin inkişaf sürətinə, vergi inzibətçiliğinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və beləliklə də vergi yığımlarının səviyyəsinə öz mənfi təsirini göstərir. Bunula əlaqədar olaraq vergi inzibətçiliğinin təkmilləşdirilməsi strategiyasının işlənilib hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə belə bir strategiyanın əsas məqsədi iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin əsas faktoru olan sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması olmalıdır.

Vergi inzibətçiliğinin strateji hədəflərinin müəyyənləşdirdiyi əsas vəzifələrə aşağıdakılardır:

- Dövlət büdcəsinə stabil vergi daxilolmalarının təmin edilməsi;
- Vergi inzibətçiliyinə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi və vergi orqanları əməkdaşlarının peşə hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi yolu ilə vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- Bütün vergi ödəyicilərinin tələbatlarını ödəmək üçün vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında etibarlı münasibətlərin yaradılması yolu ilə vergi öhdəliyinə könüllü əməl edilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- Vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı xərdlərin mümkün qədər azaldılması;
- Vergi ödəyicilərini fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrin aradan qaldırılması üçüncü risklərə əsaslanan təhlil əsasında nəzarət funksiyalarının yerinə yetirilməsi.

Qeyd edilən bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahibkarlıq fəallığının yüksəldilməsinə, vergi möhdəliyinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı inzibati xərclərin azaldılmasına, eyni zamanda ölkənin beynəlxalq reytinginin yüksəldilməsinə xidmət edir. Vergi inzibətçiliğinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər Dünya Bankının dərc etdirdiyi Doing Business hesabatında Azərbaycan Respublikasının reytinginin xeyli yüksəlməsinə səbəb olmuşdur.

Bu şəkildə, Dünya Bankının Doing Business 2020 hesabatına əsasən, Azərbaycan dünyanın ən islahatçı 20 ölkəsi arasındadır. Eyni zamanda, bu hesabatda Azərbaycan 190 millət arasında 34-cü yerdədir. Müvafiq olaraq, Azərbaycan ittihamları əhatə etdiyinə görə 40-cı, işinə başladığı dövrdə

doqquzuncu, inkişaf lisenziyası əldə etməklə 59-cu, enerji təchizatı təşkilatları ilə assosiasiyaya görə 80-ci, əmlak qeydiyyatı baxımından 44-cü, kredit almaq baxımından 44-cü yerdədir. Kiçik maliyyə dəstəkçilərinin imtiyazlarının təmin edilməsinə görə 105-ci, cross-line mübadiləsinə görə 83-cü, müqavilə tələbinə görə 28-ci və iflas hədəfinə görə 47-ci yerdədir (<https://vergiler.az/news/economy/4486.html>).

Sistemlər üzərində işləmək millətin qiymətləndirməsini yüksəltmək üçün həyati şərtidir. Bu yola istiqamətində vəzifə təşkili sahəsindəki dəyişikliklər millətin mövqeyini daha da artırdı. Bu şəkildə sistemlərdə işləyənlər arasında onlayn qeydiyyatdan keçmək üçün işə qəbul ediləcək insanlar haqqında məlumatların daxil edilməsi kimi Dövlət Vergi Xidmətinin saytına FIN nömrəsini daxil edərək tək bir mərhələdə qeydiyyatdan keçmək olar. Bəlkə də əsas diqqət odur ki, bu gün Azərbaycanda bir işə başlamaq üçün bir metod, günün böyük bir hissəsi və 0 manat lazımdır. Buna baxmayaraq, onsuz da bu iş 3 texnika, 3,5 gün və 90 manat tələb edirdi.

Eyni zamanda, ƏDV endirimi üçün müraciət elektron qaydada təqdim edilməli, vətəndaşlar tərəfindən göstərilən müddət ərzində müəyyən edilmiş məbləğdə ödənilən qiymətləndirmə məbləğinin bir hissəsi vətəndaşın elektron müraciət tarixindən ən gec 4 ayadək endirim edilməlidir. Ənənələr və xərc mütəxəssisləri. 3 ay ərzində endirim müddətinin geri qaytarılmasını qeyd edə bilərik. Bundan əlavə, onsuz da dövlətin dəstəklədiyi təqaüd öhdəliklərini ödəmək üçün 159 saat tələb olunurdusa, illik qiymətləndirmə və əlavə ödəniş tələb edildi, çünki vaxt 113 saata düşdü. Eyni zamanda, sosial müdafiənin ödənişlərdə payının azaldığına diqqət yetirmək lazımdır. Bu sətirlərdə, indiyə qədər bu rəqəm yüzdə 24,82-dən yüzdə 20,29-a qədər azaldı (<https://www.taxes.gov.az/az/post/1124>).

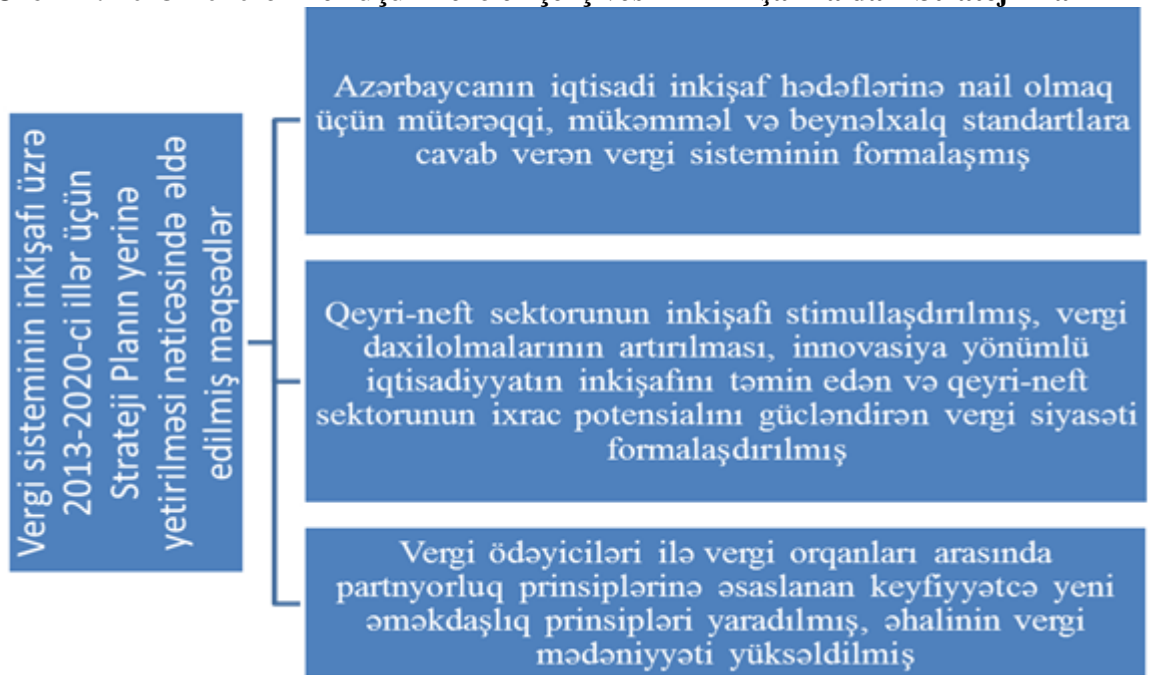
Nəzərə alınmalıdır ki, vəzifə təşkilatının təkmilləşdirilməsi məsələləri ölkənin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı bütün arxivlərdə daim əks olunur.

Daha sonra, pul tənzimlənməsi sahəsində, o cümlədən ödəniş strategiyası sahəsində tam tədbirlərin icrası, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr

2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiqlənmiş Azərbaycan 2020 İnkişaf Konsepsiyasında: Gələcəyə Baxış № 800.

Azərbaycan 2020: Gələcəyə Vizyon İnkişaf Konsepsiyası, işləyən xərclər strategiyasına dəyişiklik, qiymətləndirmə dərəcələrinin yüksəldilməsi və fərqli tədbirlər daxil olmaqla, Vergilər Nazirliyində müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini birbaşa və əyani şəkildə göstərir. Bu səbəbdən 2013-2020-ci illər üçün xərclər çərçivəsinin inkişafına dair Strateji Plan təsdiqləndi və icra edildi (<http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/Vergi%20Muzeyi/M%C3%BCasir%20merhele/i.aliyev/8.htm>). Strateji Planın həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məqsədlərə nail olunmasına imkan vermişdir ki, bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar (https://president.az/files/future_az.pdf).

Sxem 2: 2013-2020-ci illər üçün xərclər çərçivəsinin inkişafına dair Strateji Plan

Mənbə: <http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/Vergi%20Muzeyi/M%C3%BCasir%20merhele/i.aliyev/8.htm>

Bilirik ki, 2013-2020-ci illər üçün Vergi Sisteminin İnkişafına dair Strateji Planın icrası səbəbi ilə Azərbaycanın maliyyə inkişaf hədəflərini reallaşdırmaq üçün islahatçı, möhtəşəm və dünya səviyyəsində bir vəzifə çərçivəsi yaratması, inkişafını canlandırması üçün əhəmiyyətli tədbirlər görülmüşdür qeyri-neft sahəsinin. Gəlirlərin qurulması, yaradıcı iqtisadiyyatın inkişafının təmin edilməsi və qeyri-neft sahəsinin gediş haqqının gücləndirilməsi üçün vəzifə strategiyası

hazırlanmışdır, vətəndaşlar və qiymətləndirmə mütəxəssisləri arasında assosiasiya standartlarından asılı olaraq subyektiv olaraq yeni iştirak standartları yaradılmış və əhalinin xərc mədəniyyəti tamamilə yaxşılaşdırılmışdır.

Məlumdur ki, dövlət iqtisadiyyatı və iqtisadiyyatın əsas sahələri üçün həyati bələdçilərin təsdiq edilməsi barədə AR Prezidentinin 06.12.2016-cı il tarixli Fərmanı var idi. Qeyd edilən yol xəritələrində vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələlərə geniş yer verilmişdir. həmin Fərmanla təsdiq edilmiş 12 strateji yol xəritəsinə uyğun olaraq hazırlanmış Tədbirlər Planlarının əksəriyyətində vergitutma ilə bağlı məsələlərə geniş yer verilmişdir (<http://www.e-qanun.az/framework/34254>).

Azərbaycan Respublikasının Möhtərəm Prezidenti cənab İlham Əliyevin ölkənin milli iqtisadiyyatının şəffaflığının artırılması ilə bağlı qarşıya qoyduğu vəzifələrin icrası, Dövlət Vergi Xidmətində funksional idarəetmənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, vergi ödəyiciləri və vergi orqanlarının fəaliyyəti üzərində nəzarətin daha da gücləndirilməsi, vergi sisteminin əsas strateji hədəflərinə xidmət edən dinamik və çevik struktura malik müasir inzibatçılığın qurulması məqsədilə mütəmadi olaraq struktur dəyişiklikləri həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin vergi sistemində aparılan bu cür struktur islahatlarının əsas məqsədi vergi orqanlarının fəaliyyətinin şəffaflığının təmin edilməsi, vergi inzibatçılığının məqsədlərinin əlverişli sahibkarlıq mühitinin formalaşdırılmasına yönəldilməsi, korrupsiya və bu kimi digər neqativ hallarla mübarizə istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsidir.

Dövlət vergi orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün əsas strateji hədəfləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

1. Vergi ödəyicilərinə xidmət və məsləhət verməyə yönəlmiş vergi orqanlarının təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi.
2. Vergi orqanlarının işçilərinin fəaliyyətlərinin səmərəliliyi və effektivliyi göstəricilərinə əsasən həvəsləndirilməsi.
3. Kadr hazırlığı və seçimi sisteminin təkmilləşdirilməsi.
4. Vergi məmurlarının motivasiyasının gücləndirilməsi.

5. Vergi inzibatçılığı proseslərinin avtomatlaşdırılması.

Fikrimizcə, ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyətinə əlverişli vergi mühitinin yaradılması üçün Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığını təkmilləşdirilməsi ilə bağlı xüsusi bir strategiyanın qəbul edilməsinə zərurət var. Bu strategiyanın əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar irəli sürə bilərik:

1. Vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi və iqtisadiyyatda kölgə dövriyyəsi səviyyəsinin azaldılması

2. Vergilərin və vergi rejimlərinin birləşdirilməsi, habelə inzibati prosedurların sadələşdirilməsi.

3. Vergi yükünün optimallaşdırılması (azaldılması və bərabərləşdirilməsi).

4. Effektivlik dərəcəsinin qiymətləndirilməsinə əsasən vergi güzəştlərinin verilməsi üçün xüsusi meyarların və mexanizmlərin müəyyənəşdirilməsi.

5. Vergi ilə mühasibat arasındakı fərqlərin minimuma endirilməsi.

6. Büdcənin gəlir hissəsinin formalaşmasında dövlət orqanlarının və yerli idarəetmənin rolunun gücləndirilməsi və töhfəsinin artırılması.

7. Xarici ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla iqtisadi fəaliyyət sahəsində kölgə dövriyyəsi və nəzarətsiz gəlirin miqyasının azaldılması, müasir risk qiymətləndirmə metodlarının tətbiq edilməsi.

8. Vergi qanunvericiliyi sahəsindən kənarında fəaliyyət göstərən şəxslərin qeyri-rəsmi sektordan çıxışına (leqallaşmasına) köməklik göstərilməsi.

9. Transfer qiymətləri sahəsində yeni vergi inzibatçılığı metodlarının tətbiq edilməsi.

Vergi inzibatçılığının qarşısında duran əsas məsələlərdən biri vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Məhz bu amil vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında qarşılıqlı inam mühitinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan Respublikasında vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərini səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində mütəmadi olaraq mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi vergi mədəniyyətinin formalaşması işinə öz əvəzsiz töhvəsini verir. Bütün bunlar isə vergi orqanları qarşısında strateji hədəf kimi

müəyyən edilən vergilərin məcburi alınması sistemindən onların könüllü ödənilməsi sisteminə keçilməsində mühüm rol oynayır.

Fikrimizcə, vergi inzibatçılığının bu istiqamətdə əsas strateji hədəfləri aşağıdakılar olmalıdır:

1. Vergi ödəyicilərinə vergi öhdəliklərini könüllü yerinə yetirmələri üçün əlverişli şəraitin yaradılması.
2. İlk mühasibat sənədlərinin rəqəmsallaşdırılması və unifikasiyası, vergi hesabatı formalarının sadələşdirilməsi.
3. Vergi xidmətlərinin keyfiyyətini və vergi orqanlarının fəaliyyətini müstəqil ictimai qiymətləndirmə (əks əlaqə) mexanizminin yaradılması.
5. Vergi orqanlarının fəaliyyətinin şəffaflığının təmin edilməsi.
6. Vergitutma sahəsində məlumatların əlçatanlığının təmin edilməsi.
7. Vergi mübahisələrinin məhkəməyə qədər həll edilməsi sisteminin inkişaf etdirilməsi.
8. Vergi məsləhətçiləri institutunun təkmilləşdirilməsi.
9. Vergi ödəyicilərinə məsləhət xidmətləri göstərmək üçün fəaliyyətlərin mərkəzləşdirilməsi və standartlaşdırılması.

Qiymətləndirmə təşkili sahəsində ödəniş nəzarəti məsələləri nadir bir yərə sahibdir. Məlum olduğu kimi, biznes sahəsindəki qiymətləndirmələri idarə etmək və işgüzar görmə qabiliyyətli şəxslərin maraqlarını təmin etmək üçün Ticarət təşəbbüsü və işgüzar görmə qabiliyyətli şəxslərin maraqlarının təminatı sahəsində araşdırmaların aparılması haqqında AR-nın Qanunu təsdiq edilmişdir. Vergi nəzarəti sahəsində inzibatçılıq məsələləri bu Qanunun tələblərindən irəli gələrək mütəmadi olaraq təkmilləşdirilir. Bununla əlaqədar olaraq risklərə əsaslanma nəzarət mexanizminin yaradılmasını vergi inzibatçılığının əsas strateji hədəflərindən biri hesab etmək olar (<http://www.e-qanun.az/framework/26449>).

Hazırda da vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən nəzarət tədbirləri risklərə əsaslanan seçim modellərinə uyğun olaraq təyin edilir. Məlum olduğu kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanları ilə “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında” Azərbaycan

Respublikasının Qanunun icra müddəti ilbəil artırılır. Belə olan şəraitdə yoxlamaların nəticəliliyinin təmin edilməsində onların riskli modelləri əsasında təyin edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla əlaqədar olaraq vergi risklərinin qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı aşağıdakıları məqsədmüvafiq hesab edirik:

1. Nəzarət fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesinə risklərin təhlili və idarə edilməsi sisteminin tətbiqinin genişləndirilməsi.

2. Vergi nəzarəti prosedurlarının şəffaflığının təmin edilməsi, korrupsiya amillərinin aradan qaldırılması.

Fikrimizcə, vergi inzibatçılığının yuxarıda qeyd edilən strateji hədəflərinin həyata keçirilməsi birbaşa xarici investisiyaların artım tempinin yüksəlməsinə, ölkənin beynəlxalq reytinglərdə mövqeyinin, habelə işgüzar fəaliyyət indeksinin göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasına, vergi ödəyicilərinin göstərilən xidmətlərdən məmnun qalma səviyyəsinin artmasına, vergi mübahisələrinin məhkəməyə qədər həll dairəsinin genişləndirilməsinə, vergi sahəsində cinayətlərin sayının azalmasına, Vergi yoxlamalarının sayının azaldılmasına, vergilərin yığım səviyyəsinin artırılmasına, vergi orqanlarında sənəd dövriyyəsinin azaldılmasına, icra intizamı səviyyəsinin yüksəldilməsinə gətirib çıxaracaq.

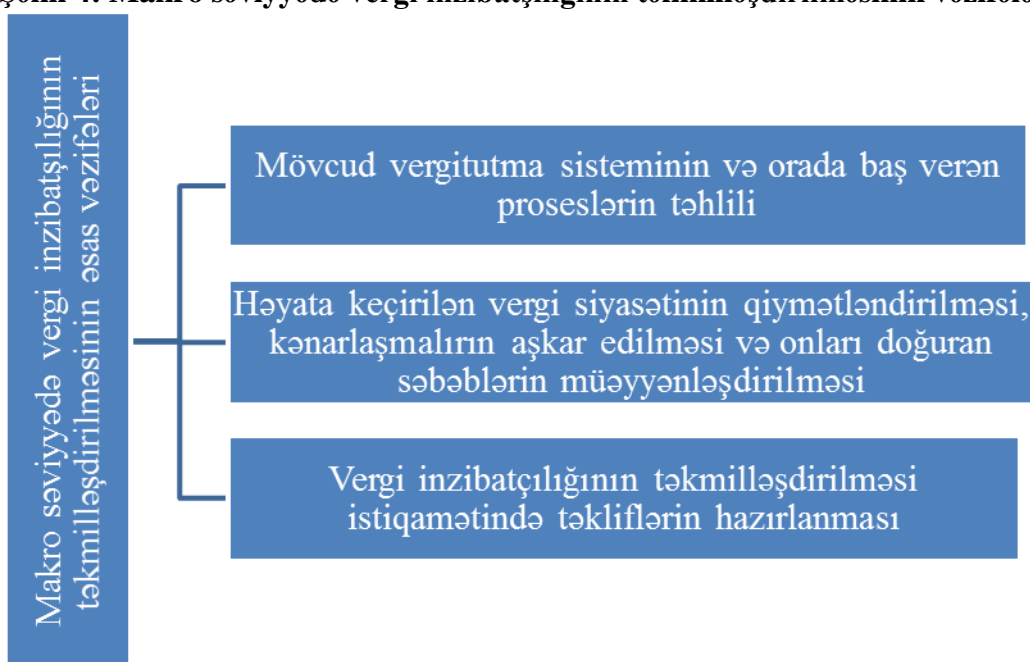
3.2. Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollar

Vergi gəlirləri büdcə gəlirlərinin formalaşmasının əsas mənbələrindən biri olmaqla dövlətin iqtisadi potensialın inkişafı və sosial problemlərin həlli istiqamətində öhdəliklərinin icrasını təmin etməyə xidmət edir. Bu zaman iqtisadi subyektlər tərəfindən vergi intizamına əməl edilməsinə, vergi öhdəliklərinin yerinə yetiriləmsinə nəzarətin həyata keçirilməsi əsas amillərdən biri hesab olunur. Vergi inzibatçılığı vergilərin yığılmasının və vergi öhdəliyinə əməl edilməsinin qanunvericilik qaydasında müəyyən edilmiş normalarına əsaslanaraq vergi siyasətinin strateji məqsədlərinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Vergi

inzibatçılığı vəzifələrinin səmərəli icrası həm də sosial-iqtisadi sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində publik-hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin maliyyə dəstəyi üçün vacib şərtlərdən biridir.

Bununla əlaqədar olaraq vergi inzibatçılığı daim təkmilləşdirilməli, onun həyata keçirilməsinin çevik mexanizmləri işlənib hazırlanmalı, vergi siyasətini strateji məqsədlərinə cavab verən bir mexanizm yaradılmalıdır. Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər işlənib hazırlanarkən dövlətin makro və mikro səviyyədə həyata keçirdiyi maliyyə siyasətini əsas vəzifələrinin nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Makro səviyyədə vergi inzibatçılığının vəzifələri həm makro səviyyədə proqnozlaşdırma və planlaşdırma üçün istifadə olunan analitik elementləri, həm də vergi qanunvericiliyinin daha da inkişaf etdirilməsini əhatə edən qayda hazırlama fəaliyyətlərini əhatə edir. Bu vəzifələri sxematik olaraq şəkildə olduğu kimi əks etdirə bilərik.

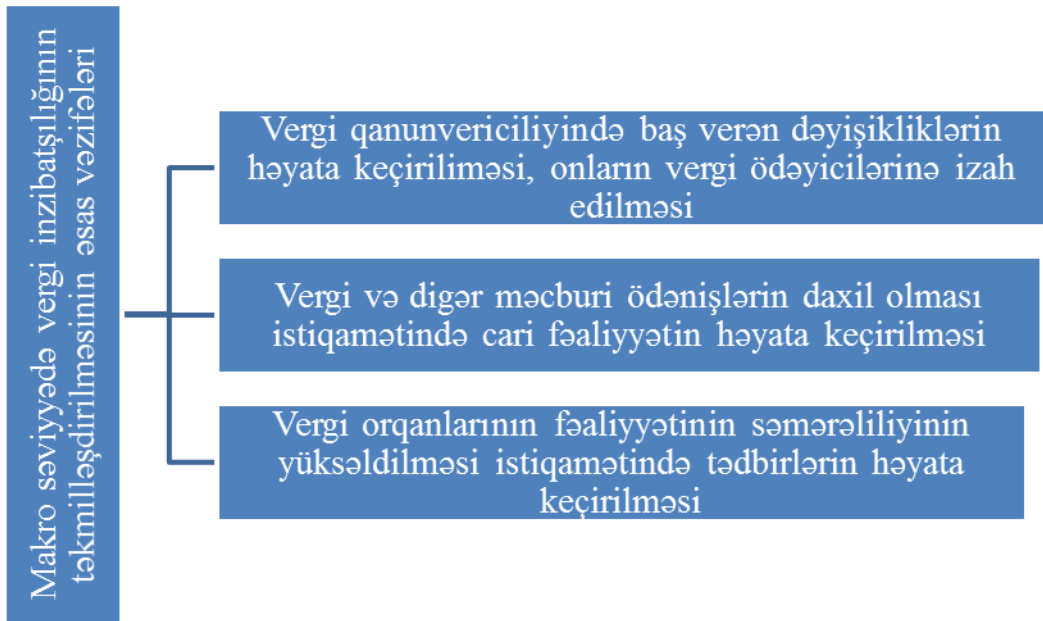
Şəkil 4: Makro səviyyədə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin vəzifələri

Mənbə: <http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pewehazirligi/1.1.1.pdf>

Vergi orqanları tərəfindən mikro səviyyədə həyata keçirilən vəzifələr də eyni dərəcədə vacibdir. Bu vəzifələri şəkildə olduğu kimi əks etdirə bilərik.

Şəkil 5: Mikro səviyyədə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin vəzifələri

Mənbə: <http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/T%C9%99lim%20materiallar%C4%B1/Pewehazirligi/1.1.1.pdf>

Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin inkişaf tarixinə nəzərə salsaq vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi istiqamətində mütəmadi olaraq tədbirlərin həyata keçirildiyini müşahidə edə bilərik. Dissertasiya işinin 2-ci fəslində Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının normativ hüquqi bazasını təşkil edən normativ-hüquqi aktlar barədə ətraflı məlumat verilmişdir. Həyata keçirilən vergi siyasətinin məqsədlərindən əsli olaraq bu sənədlər daim təkmilləşdirilmiş, onlara çoxsaylı əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Bu dəyişikliklərin əsas məqsədə nəzərtə işlərinin təkmilləşdirilməsi, vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi, vergi inzibatçılığının sadələşdirilməsi, vergilərin məcburi yığılması sistemindən onların könüllü ödənilməsi sisteminə keçilməsi, vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında qarşılıqlı inam və əməkdaşlıq mühitinin formalaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması olmuşdur.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələlər Vergi Məcəlləsinə edilən əlavə və dəyişikliklərdə də öz əksini tapır. Belə ki, 01.01.2020-ci il tarixdən qüvvəyə minən əlavə və dəyişiklikləri dediklərimizə misal olaraq göstərə bilərik. Dəyişiklikdən əvvəl mövcud prinsiplər ƏDV ödəyicilərinə təşkilat qurmağı və pul ağırlığı ilə üzləşməyi çətinləşdirdi. Sonradan, ƏDV çıxılan mübadilə vəziyyətinin

müxtəlif qanuni şərtlərlə formalaşması, ƏDV təşkilatını qarışdırır və vətəndaşın ƏDV çıxılan mübadilə saatını müəyyənləşdirməsini çətinləşdirir. Eyni zamanda, verilmiş məhsulların (işlərin, idarələrin) tam dəyəri alıcı tərəfindən ödənilirsə (və ya 30 gündən sonra ödənilirsə), çox vaxt gəlir əldə etməyən varlıqlara ƏDV hesablamaq və ödəmək məcburiyyətində qalmışdır; bu vəziyyətdə vətəndaşın pulu yığını genişləndirərdi.

Proqreslər, Vətəndaşın nağd pulunu qoyduğu kimi, ƏDV ödəyiciləri tərəfindən ƏDV-dən çıxılan mübadilə vəziyyətinə qərar verməkdə təşkilatda əsaslı şəkildə inkişaf edəcəkdir. Bu xətlər boyunca verilmiş malın (işin, idarənin) nağd pulu vətəndaşın əlində olduğu zaman mövcud mübadilə saati nəzarət edilir.

Eynilə, iş adamları üzərindəki nüfuzlu ağırlığı azaltmaq və işi inkişaf etdirmək üçün müşayiət olunan dəyişiklikləri də qeyd edə bilərik:

- Elektron xərc qəbzinin və elektron qəbz tək qeydlə, yəni elektron qəbzə əvəzlənməsi;

- Qiymətləndirmə orqanlarında qeydiyyatdan keçməmiş şəxslərdən alınan məhsullar üçün tərtib edilmiş Malların Alınması Qanununun ciddi şəkildə açıqlanması növünün elektronlaşdırılması;

- Mütəxəssis mübadiləsi ilə bağlı sənədlərin esnek rəhbərliyi.

Vergi inzibatchılığının əsas məsələlərindən biri vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsidir. Əminliklə qeyd edə bilərik ki, vergi potensialından istifadənin səviyyəsi nəzarət tədbirlərinin keyfiyyətindən əsaslı dərəcədə asılıdır. Son illərdə səyyar vergi yoxlamalarının sayının əsaslı surətdə azaldılması onların keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Məsələn, əvvəlki illə müqayisədə vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən vergi nəzarəti tədbirlərinin sayının 2019-cu ildə 44 faiz azalmasına baxmayaraq, bu tədbirlər nəticəsində daxilolmaların sayı 18 faiz artmışdır. Bunu nəzarət tədbirlərinin keçirilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, yoxlamaların nəticəliliyinin yüksəlməsi ilə izah etmək olar. Bütün bunların əsas səbəbi nəzrət tədbirlərinin keçirilməsi sahəsində inzibatchılığın təkmilləşdirilməsidir. Təəssüflər olsun ki, bu barədə informasoyanın

əlçatan olmaması dediklərimizi rəqəmlərlə daha geniş şəkildə şərh etməyə imkan vermir.

Nəzarət tədbirlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin əsas səbələrindən biri də bu tədbirlərin risklərə əsaslanan seçim modelləri əsasında təyin edilməsidir. Bu zaman nəzarət tədbirləri vergidən yayınma riskinin yüksək olduğu vergi ödəyicilərində təyin edilir. Seçim modellərinin mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsi, yeni risk meyarlarının müəyənləşdirilməsi vergi inzibatçılığının qarşısında duran əsas məsələlərdən hesab olunur.

Son illər ölkəmizdə elektron auditin tətbiq edilməsi, bu sahədə inzibatçılığın təkmilləşdirilməsi nəzarət işlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, yoxlamalara vaxt itkisinin azaldılmasına səbəb olmuşdur.

Göründüyü kimi hazırda vergi orqanları nəzarət tədbirlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi kursunu götürmüşdür. Burada əsas məqamlardan biri də digər dövlət qurumları ilə avtomatlaşdırılmış informasiya mübadiləsinin təşkilidir. Belə bir mübadilənin mövcudluğu nəzarət tədbirləri zamanı vergi ödəyicisinin fəaliyyətinin müxtəlif tərəfləri barədə ətraflı məlumat əldə etməyə imkan verir.

Ölkəmizdə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi yoxlamaların nəticələrindən vergi orqanlarına və aidiyyatı məhkəmələrə daxil olan şikayətlərin məğzinin hərtərəfli araşdırılması, onları doğuran səbəblərin müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsini qeyd etmək olar. Bu cür şikayətlərdə göstərilən məsələlərin aradan qaldırılması istiqamətində vergi inzibatçılığında müvafiq təkmilləşdirilmələrin aparılması məqsədə müvafiq hesab edirik.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri də müasir informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqidir. Kağız daşıyıcılarından istifadə etməməklə elektron sənəd dövriyyəsinin təşkili vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında Vergi ödəyicisinin şəxsi kabinet sistemi inkişaf etməsinə təkan verir (<https://vergiler.az/news/taxes/6183.html>).

Vergi inzibatçılığının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mühüm məsələlərdən biridir. Vergi inzibatçılığının səmərəliliyi yalnız vergi yığımlarının

sıviyyəsi, proqnoz tapşırıqlara əməə edilməsi nöqtəyi nəzərindən qiymətləndirilməməlidir. Bu zaman bir sıra digər amillər də dəyərləndirilməlidir. Bu zaman aşağıdakı göstəricilərdən istifadə oluna bilər:

1. Vergi potensialından istifadənin səmərəlilik göstəricisi:

VD/VP

Burada VD – vergi daxilolmalarının həcmi;

VP – vergi potensialının səviyyəsi.

2. Vergilərin yığım səviyyəsi göstəricisi:

VD/VH

Burada VH – hesablanmış vergilərin məbləği.

3. Vergi inzibatsılığının nəticəliliyi göstəricisi:

BVD/SX

Burada BVD – büdcəyə daxil olmuş vergilərin məbləği;

SX – vergi orqanlarının saxlanılması xərcləri.

Təəssüflər olsun ki, informasiyanın əlçatan olmaması səbəbindən bu göstəricilərin faktiki qiymətləri barədə hər hansı bir mühakimə irəli sürə bilmirik.

Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatchılığı təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi üçün mümkün istiqamətlərdən biri xarici təcrübədən istifadə, dünyanın müxtəlif ölkələrində baş verən ən uğurlu təcrübələrin öyrənilməsi ola bilər. Bir variant kimi vergitutma sahəsində idarəetmə funksiyasını yerinə yetirən vergi inzibatchılığı orqanları adlanan xüsusi dövlət qurumlarının yaradılması təcrübəsi nəzərdən keçirilə bilər. Bunlar, öz növbəsində, vergi siyasətinin qurulmasına cavabdeh olan qurumlara və birbaşa vergi toplayan və onların ödənilməsinə nəzarət edən qurumlara bölünə bilərlər.

Vergi nəzarəti sahəsində xarici təcrübədən istifadə etmək imkanı həm vergi qanunvericiliyində dəyişikliklər edilməsi, həm də qabaqcıl texnologiyaların istifadəsi yolu ilə həyata keçirilə bilər. Belə ki, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə vergi ödəmələrinə nəzarət təşkil edilərkən, əhalinin vətəndaşlıq borcunu dərk etməsinə, verginin ödənilməməsinin ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyətinə mənfi təsir göstərməsi fikrinin aşılmasına xüsusi diqqət yetirilir.

İnkişaf etmiş vergi inzibatçılığına malik olan əksər ölkələr vergi orqanları ilə əhali arasında münasibətlərin vergi məmurlarının peşəkarlığı və vergi ödəyicilərinin etimadı əsasında qurulmasının nəticəsidir ki, vətəndaşların qanuna tabe olmalarını artırır və könüllü olaraq vergi ödəmələrinin təmin olunmasını təmin edir. Vergi qanunvericiliyindəki dəyişikliklər haqqında tam və vaxtında məlumat verməyə yönəlmiş vergi ödəyiciləri ilə qarşılıqlı fəaliyyət də böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məsələn İsveçdə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi vergi ödəyicilərinə qarşı nəzakətli və hörmətli münasibət prioritetinə, vergi orqanları ilə müxtəlif təmaslar zamanı vətəndaşlara xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsinə əsaslanır.

Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsində mühüm məqamlardan biri də daxil olan məlumatları müxtəlif vəzifələrə uyğun sistemləşdirməyə imkan verən informasiya texnologiyalarının inkişafıdır. Əlbəttə ki, müasir texniki avadanlıqlar vergi mütəxəssisləri üçün vaxt qazanır və vergi inzibatçılığının səmərəliliyini artırır. İnkişaf etmiş vergi inzibatçılığı olan ölkələrdə vergi siyasətinin avtomatlaşdırılması və idarəetməsinin təkmilləşdirilməsi məsələləri milli siyasətdə prioritet təşkil edir.

Müxtəlif ölkələrdə vergi inzibatçılığının təşkilinin yuzarında qeyd edilən nümunələri göstərir ki, bu fəaliyyət sahəsini inkişaf etdirməyin əsas istiqaməti vergi ödəyiciləri ilə vergi strukturları arasında əlaqələrin hərtərəfli yaxşılaşdırılmasıdır. Bu təcrübənin öyrənilməsi Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanlar açır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Vergi sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyi onun necə idarə olunmasından bilavasitə asılıdır. Bu fəaliyyət iqtisadi konyukturanın tələbindən asılı olaraq həyata keçirilən vergi siyasətindən bilavasitə asılıdır. Belə ki vergi inzibatçılığı vergi münasibətlərinin bütün iştirakçıları tərəfindən vergi qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməsinə nəzarəti təmin edir.

Hazırda ölkəmizdə inzibati islahatları geniş bir vüsət aldığı şəraitdə vergi inzibatçılığı məsələləri xüsusi aktuallıq kəsb edir. Vergi orqanlarının fəaliyyəti yalnız vergilərin tam həcmdə yığılması prosesi ilə məhdudlaşmır, həmçinin bu prosesin iştirakçıları arasında münasibətləri tənzimləyir.

İdarəetmə dövrünün zəruri bir hissəsi olan vəzifə təşkilatının özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Birinci əhəmiyyət məsələsi olaraq, icraçıların bir növüdür, yəni hər şeydən əvvəl, qiymətləndirmə mütəxəssisi olaraq vətəndaşlar və növbətçi təşkilatlar arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsidir.

Qiymətləndirmə təşkilatının ikinci özünəməxsusluğu onun icrasında nəzarət işinin digər idarəetmə qabiliyyətlərini üstələməsidir.

Dissertasiyanı bitirmək üçün sərf olunan vaxt ərzində vəzifə təşəbbüsünün mahiyyəti aydınlaşdırıldı, quruluşları, planet təcrübəsində tanınan növləri və üsulları araşdırıldı.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 May 2020-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Dövlət Vergi Xidməti Əsasnaməsinə uyğun olaraq yük təşkilatlanmasını həyata keçirir. xərclər, zəruri dövlət sosial müdafiəsi, işsizlikdən qorunma və məcburi tibbi əhatə sahədəki dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin edən bir təşkilatdır.

Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığı funksional prinsiplər üzrə təşkil olunmuşdur ki, bu funksional istiqamətlərə aşağıdakıları aid edə bilərik:

- Səyyar vergi yoxlamalarının təşkili;
- Kameral vergi yoxlamalarının təşkili;
- Operativ vergi nəzarəti üzrə işlərin təşkili;

- Uçot və qeydiyyat işlərinin təşkili;
 - Vergi borclarının alınması işlərinin təşkili;
 - Təqdim edilməmiş bəyannamələrin alınması işlərinin təşkil;
- Vətəndaş rəhbərliyinin təşkili;
- Dövlət ittihamı mütəxəssislərində inzibati işlərin aparılması.

Məqalədə işi qiymətləndirmə təşkilatı sahəsindəki işlərin birləşdirilməsi sahəsində əvvəllər qeyd olunan faydalı təlimlərə yönəltmək üçün təsdiqlənmiş standartlaşdırıcı səlahiyyətli qeydlər araşdırılır və onların mahiyyəti açıqlanır.

Son vaxtlar xərclər çərçivəsinin məhsuldarlığını genişləndirmək və dünya normalarına uyğun olaraq bir idarəetmə modelini yaratmaq, idarəetməni təkmilləşdirmək, vətəndaşlar və qiymətləndirmə mütəxəssisləri arasında subyektiv olaraq yeni bir münasibət növü yaratmaq, məcburi çeşiddən qəsdən inkişafa qədər qəsdən bir razılaşma axtarılır.

Buna görə də müasir dövrdə vergi inzibatçılığının yeni prinsiplərinin işlənilib hazırlanması, vergi inzibatçılığının dövrün tələblərinə uyğun strateji hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə mövcud olan çatışmazlıqlar və problemlər vergi sisteminin inkişaf sürətinə, vergi inzibatçılığının səmərəliliyinin yüksəldilməsinə və beləliklə də vergi yığımlarının səviyyəsinə öz mənfi təsirini göstərir. Bununla əlaqədar olaraq vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi strategiyasının işlənilib hazırlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə belə bir strategiyanın əsas məqsədi iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin əsas faktoru olan sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması olmalıdır.

Dövlət vergi orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün əsas strateji hədəfləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

1. Vergi ödəyicilərinə xidmət və məsləhət verməyə yönəlmiş vergi orqanlarının təşkilatı strukturunun təkmilləşdirilməsi.
2. Vergi orqanlarının işçilərinin fəaliyyətlərinin səmərəliliyi və effektivliyi göstəricilərinə əsasən həvəsləndirilməsi.
3. Kadr hazırlığı və seçimi sisteminin təkmilləşdirilməsi.

4. Vergi məmurlarının motivasiyasının gücləndirilməsi.

5. Vergi inzibətçiliyi proseslərinin avtomatlaşdırılması.

Bu strateji hədəflərinin müəyyənləşdirdiyi əsas vəzifələr kimi aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

- Dövlət büdcəsinə stabil vergi daxilolmalarının təmin edilməsi;

- Vergi inzibətçiliyinə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinə və vergi orqanları əməkdaşlarının peşə hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsi yolu ilə vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- Bütün vergi ödəyicilərinin tələbatlarını ödəmək üçün vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında etibarlı münasibətlərin yaradılması yolu ilə vergi öhdəliyinə könüllü əməl edilməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- Vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı xərdlərin mümkün qədər azaldılması;

- Vergi ödəyicilərini fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrin aradan qaldırılması üçün risklərə əsaslanan təhlil əsasında nəzarət funksiyalarının yerinə yetirilməsi.

Vergi inzibətçiliyi sahəsində aparılan islahatlar Dünya Bankının “Doing Business” hesabatlarında ölkəmizin mövqeyinin yaxşılaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Belə ki, “Doing Business 2020” hesabatına görə Azərbaycan dünyanın 20 ən islahatçı ölkələri sırasında yer alıb. Eyni zamanda həmin hesabatda Azərbaycan 190 ölkə içərisində 34-cü mövqedə qərarlaşıb. Belə ki, Azərbaycan vergilərin ödənilməsi üzrə 40-cı yerdədir.

Asanlaşdırılan prosedurlar arasında Dövlət Vergi Xidmətinin saytında FİN nömrə daxil etməklə onlayn qeydiyyatın vahid platformada aparılmasını, həmçinin işə götürüləcək şəxslər barədə məlumatların onlayn qeydiyyat ərizəsinə daxil olunmasını qeyd etmək olar. Çox güman ki, əsas diqqət bu gün Azərbaycanda bir işə başlamaq üçün bir metodologiyaya, günün böyük bir hissəsinə və 0 manata ehtiyacınızdır. Buna baxmayaraq, onsuz da bu iş üçün 3 sistem, 3,5 gün və 90 manat tələb olunurdu.

Eyni zamanda, ƏDV endirimi üçün müraciət elektron qaydada təqdim edilməli, vətəndaşlar tərəfindən detallaşdırma müddəti ərzində müəyyən edilmiş

məbləgdə ödənilən rüsum məbləğinin bir hissəsi vətəndaşın elektron müraciət tarixindən 4 aydan gec olmayaraq endirim edilməlidir. Ənənələr və xərc mütəxəssisləri. 3 ay ərzində endirim müddətinin keçməsinə qeyd edə bilərik. Qeyd olunanlardan başqa, əgər əvvəllər sosial sığorta haqları, mənfəət vergisi və əlavə dəyər vergisini ödəmək üçün 159 saatlıq bir vaxt tələb edilirdisə, indi həmin müddət 113 saata enmişdir. Bunlarla yanaşı sosial sığorta ödənişlərinin əldə edilən mənfəətdəki xüsusi çəkisinin azalmasını da qeyd etmək lazımdır. Belə ki, hazırda həmin rəqəm 24,82 faizdən 20,29 faizə düşmüşdür.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı qəbul edilən bütün sənədlərdə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi məsələləri daim öz əksini tapır.

Buna görə, pul yanaşması, o cümlədən ödəniş strategiyası sahəsində hərtərəfli tədbirlərin icrası, AR Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" № 800 İnkişaf Konsepsiyasında öz əksini tapmışdır.

Vergi inzibatçılığının əsas məsələlərindən biri vergi nəzarətinin təkmilləşdirilməsidir. Son illərdə səyyar vergi yoxlamalarının sayının əsaslı sürətdə azaldılması onların keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Məsələn, əvvəlki illə müqayisədə vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən vergi nəzarəti tədbirlərinin sayının 2019-cu ildə 44 faiz azalmasına baxmayaraq, bu tədbirlər nəticəsində daxilolmaların sayı 18 faiz artmışdır.

Ölkəmizdə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi yoxlamaların nəticələrindən vergi orqanlarına və aidiyyəti məhkəmələrə daxil olan şikayətlərin məğzinin hərtərəfli araşdırılması, onları doğuran səbəblərin müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsini qeyd etmək olar. Bu cür şikayətlərdə göstərilən məsələlərin aradan qaldırılması istiqamətində vergi inzibatçılığında müvafiq təkmilləşdirilmələrin aparılması məqsədə müvafiq hesab edirik.

Vergi inzibatçılığının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mühüm məsələlərdən biridir. Vergi inzibatçılığının səmərəliliyi yalnız vergi yığımlarının

sıviyyəsi, proqnoz tapşırıqlara əməə edilməsi nöqtəyi nəzərindən qiymətləndirilməməlidir. Bu zaman bir sıra digər amillər də dəyərləndirilməlidir. Bu məqsədlə aşağıdakı göstəricilərdən istifadə olunması təklif olunur:

1. Vergi potensialından istifadənin səmərəlilik göstəricisi;
2. Vergilərin yığım səviyyəsi göstəricisi;
3. Vergi inzibatşılığının nəticəliliyi göstəricisi;

Azərbaycan Respublikasında vergi inzibatçılığı təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi üçün mümkün istiqamətlərdən biri xarici təcrübədən istifadə, dünyanın müxtəlif ölkələrində baş verən ən uğurlu təcrübələrin öyrənilməsi ola bilər. Bir variant kimi vergitutma sahəsində idarəetmə funksiyasını yerinə yetirən vergi inzabatçılığı orqanları adlanan xüsusi dövlət qurumlarının yaradılması təcrübəsi nəzərdən keçirilə bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış İnkişaf Konsepsiyası? Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli 800 sayılı Fərmanı
2. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında AR Prezidentinin 06.12.2016-ci il tarixli Fərmanı
3. Musayev A. F, Y. Kəlbəyev A, Rzayev Z. H (2005) Vergilər və vergitutma, Bakı: [İqtisad Universiteti], , -360 səh
4. Paşayev T.Ə. Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının maliyyə sistemi və büdcə-vergi siyasətinin, əsas istiqamətləri / AMEA-nın xəbərləri. Humanitar və ictimai elmlər seriyası (iqtisadiyyat). Bakı: Elm, 2016. №1, s.68-83.
5. Rzayev P.Q. (2013) "İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması istiqamətləri", Bakı: İqtisad Universiteti, -392 səh.
6. Rzayev Z. H (2007) Vergi menecmenti, Bakı, - 323 səh
7. Rzayev Z. H (2011) Vergi planlaşdırılması və proqnozlaşdırması, Bakı: [İqtisad Universiteti], - 259 səh.
8. Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02.07.2013-cü il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası qanunu
9. Vergi sisteminin inkişaf strategiyası 2013-2020-ci illərdə

İngilis dilində

1. Bechko, P.K., Lusa N.V., (2019). Tax Management, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv. – 425 PP.
2. Cherniavsky O.P., Homutenko V.P., Nemchenko V.V., (2014). The Organization and Methods of Tax Audits. Kyiv, TsNL. – 386 PP.

3. Dewulf, Luc, (2015). “Reforming Tax Systems: Lessons from the 2010s.”, PREM – 253 PP.

4. Olha Zhuk, (2018). “Tax control in the system of taxes administration”, Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – 294 PP.

5. Washington, D.C.: World Bank. Notes. №. 37. 25-41 PP.

Rus dilinda

1. Альбеков А.У., Кузнецов Н.Г., Поролло Е.В., и др., (2014) Налоговая система: Учебное пособие для магистрантов (продвинутый курс); М.: «Вузовская книга», - 170 с.

2. Бакаев Г.Э., Лефтеров Н.К., Константинов С.И., (2013) Налоговый контроль: организация выездных налоговых проверок / Екб.: Изд-во АМБ. – 144 с.

3. Безруков Г.Г., (2013). Налоговый контроль в условиях реформирования экономики. // Безруков Г.Г., Казак А.Ю., Привалова С.Г., Екатеринбург. Изд-во АМБ. – 284 с.

4. Богданов Е.П (2018) Налоги и налогообложение – М.: АСТ. Полиграфиздат; Сова. – 264 с.

5. Богданова Н. А., Айнуллова Д. Г., (2017) Налоговый учёт: учебно-практическое пособие / – Ульяновск: УлГТУ. – 138 с.

6. Гончаренко Л.И., (2019) Методология налогообложения и налогового администрирования коммерческих банков России: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук.- Москва, -43с.

7. Камышанов П.И., (2015). “Практическое пособие по аудиту”. М.: ИНФРА-М. – 435 с.

8. Лешина Е.А., Суркова М.А., Богданова Н.А., (2019) Налоговый учёт: учебное пособие / – Ульяновск: УлГТУ. – 173 с.

9. Нестеров Г.Г., Попонова Н.А., Терзиди А.В (2019) Налоговый контроль: учеб.пособие/ М.: Эксмо. – 341 с.

10. Смагина М.Н., (2019) Налоговый учёт: учебное пособие /– Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та. – 269 с.
11. Суглобов А.Е (2015) Бухгалтерский учёт и аудит: учебное пособие / Суглобов А.Е., Жарылгасова Б.Т. - М.: КНОРУС.- 193 с.
12. Туктарова Ф.К., (2012). Налоговый учёт: курс лекций. Учебное пособие/ –Пенза.- 246 с.
13. Яров Б.Е., под ред. Хорошкова С.И., (2018) Налоговый учёт: учебно-методический комплекс / учебно-методический комплекс / – Мичуринск: Изд-во МичГАУ. – 266 с.

İnternet resurslari

1. Daniel A.Wren, Arthur G.Bedeian, John D.Breeze, The foundations of Henri Fayol's administrative theory [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.bus.lsu.edu/management/faculty/abedeian/articles/Fayol.Pdf>.
2. <http://tedris.taxes.gov.az/assets/upload/files/Vergi%20Muzeyi/M%C3%BCasir%20merhele/i.aliyev/8.htm>
3. <http://www.e-qanun.az/framework/26449>
4. <http://www.e-qanun.az/framework/34254>
5. https://president.az/files/future_az.pdf
6. <https://vergiler.az/news/economy/4486.html>
7. <https://vergiler.az/news/taxes/6183.html>
8. <https://vergiler.az/news/taxes/6518.html>
9. <https://www.taxes.gov.az/az/page/reqemsal-vergi-inzibatciligi-bas-idaresi>
10. <https://www.taxes.gov.az/az/post/1124>
11. https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/4/4.20.pdf

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Vergi inzibatçılığının metod və formaları.....	21
Cədvəl 2: Azərbaycan Respublikası Vergi sisteminin qanunverici normativ-hüquqi aktlarının xronologiyası.....	32
Cədvəl 3: Vergi ödəyicilərinin tərkibi haqqında məlumat.....	42
Cədvəl 4: İllərə görə yoxlama və nəzarət tədbirlərinin sayı.....	52

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Vergi inzibatçılığının əks əlaqə mexanizmi.....	17
Şəkil 2: Beynəlxalq məlumat mübadiləsinin vasitələri.....	28
Şəkil 3: Yoxlamalar ilə əlavə hesablanmış məbləğ.....	51
Şəkil 4: Makro səviyyədə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin vəzifələri	63
Şəkil 5: Mikro səviyyədə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsinin vəzifələri.	63

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: 195 Çağrı Mərkəzinə edilən müraciətlərin illər üzrə müqayisəsi.....	38
Qrafik 2: 2011-2020-ci illərdə vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzləri tərəfindən göstərilən xidmətlər.....	39
Qrafik 3: Vergi ödəyicilərinin illər üzrə müqayisəsi.....	43
Qrafik 4: Kommersiya qurumu olan vergi ödəyicilərinin sayı.....	43
Qrafik 5: Qeydiyyatdan keçən kommersiya qurumlarının kateqoriyaları.....	44
Qrafik 6: Qeydiyyatdan keçən kommersiya qurumlarının kateqoriyaları.....	45
Qrafik 7: Səyyar vergi yoxlamalarının əhatə edə biləcəyi dövr.....	49
Qrafik 8: İllərə görə aparılmış səyyar vergi yoxlamalarının sayı.....	50

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Vergi ödəyicilərinə xidmət mexanizmi.....	40
Sxem 2: 2013-2020-ci illər üçün xərclər çərçivəsinin inkişafına dair Strateji Plan.....	68